

Pakisztán államiságának alapvető ideológiai ellentmondásai és azok gyakorlati következményei

Günsberger Dóra

Előszó

Jelen tanulmányban a nemzetközi átírási rendszert használtam az urdu, perzsa és arab kifejezések esetében. A szanszkrit, hindi szavak és nevek leírásánál az angol helyesírást követtem. Azokat a neveket, kifejezéseket, amelyek a magyar nyelvben meghonosodtak (például Korán, Pakisztán), a magyar helyesírás szerint tüntettem fel.

1. BEVEZETŐ

Pakisztánnal kapcsolatban általában csak rossz híreket hallunk: ha a médiában Pakisztánról szóló hírt közölnek, az a legtöbb esetben egy újabb öngyilkos merényletről, terrorfenyegetésről – 2001 óta aktuálisan a tálib mozgalomhoz való kötődésről –, vagy éppen a belpolitikai válságról – esetenként rezsimváltásról szól. Mi több, elég gyakran természeti csapások is sújtják. Pakisztán egyike a világ legtöbb problémával küzdő országainak: politikai instabilitás, etnikai összetűzések és állandósult korrupció jellemzi, valamint az állam területi egysége is veszélyben van, hiszen a szeparatista törekvések végigkísérik Pakisztán történelmét. De vajon mi az oka mindennek?

A tanulmány célja, hogy megpróbálja megtalálni a problémák gyökereit, ennek érdekében visszatekint a kezdeti időkre, az államalapítás időszakára. Központi gondolata: a Pakisztán-teória ellentmondásaiból kell kiindulnunk ahhoz, hogy Pakisztán aktuális dilemmáit és gyenge pontjait megértsük.

A tanulmány első része nagyrészt történeti áttekintést nyújt: vizsgálja Pakisztán kiválásához vezető eseményeket, a Pakisztán-elmélet előzményeit, ismerteti Pakisztán atyja, Mohammad ^cAlī Jinnah politikai karrierjét, és kitér ideológiai váltásának okaira. Végül pedig bemutatja a Pakisztán-elméletet és összefoglalja annak ellentmondásait.

A tanulmány második része megpróbál rávilágítani arra a három fő – részben az első részben taglalt ellentmondásokból fakadó – gyakorlati problémára, melyekkel Pakisztán ma is küzd. Elsőként, az iszlám vallás Pakisztán államiségára gyakorolt hatásai, majd a pakisztáni nemzet dilemmája, végül pedig az államforma kérdése kerül elemzésre.

I. RÉSZ

2. A PAKISZTÁN TEÓRIA, ANNAK ELŐZMÉNYEI ÉS TÖRTÉNETI HÁTTERE

2.1. A függetlenséghez vezető út: a Muszlim Liga és a Kongresszus (Párt) útjai szétválnak

Annak ellenére, hogy 1947-ben Pakisztán és India különálló államokként váltak függetlenné, a Kongresszus Párt és a Muszlim Liga politikai érdekei nem voltak mindig összeegyeztethetetlenek.¹ Ezt mi sem példázza jobban, mint Mohammad °Alī Jinnah politikai karrierjének kezdeti időszaka: 1913-tól 1920-ig egyszerre politizált a Kongresszus Pártban és a Muszlim Ligában, utóbbinak 1916-tól már elnökeként.

A Kongresszus Párt és az 1906-ban megalakult Muszlim Liga alapvető célja egyaránt az volt, hogy India is megkapja a domíniumi státuszt a brit gyarmatbirodalmon belül. Ezt mindkét párt csak abban az esetben látta megvalósíthatónak, ha a kitűzött célért egész Brit-India összefog: 1916-ban a *Lucknow-i Paktumban* deklarálták is közös céljaikat és együttműködésben egyeztek meg², ám a kooperáció már 1919-ben labilisnak bizonyult.

Mohandas Karamchand Gandhi 1915-ben visszatért Indiába Dél-Afrikából, idővel a függetlenségi mozgalom élére állt és meghirdette a brit uralom elleni *satyagrahát* (szó szerint ragaszkodás az igazsághoz), és az *ahimsa*, az erőszakmentes ellenállás filozófiáját. Rendkívüli népszerűsége folytán tömegek csatlakoztak a *satyagraha*-mozgalomhoz, azonban az ellenállás nem volt mindig éppenséggel passzívnak mondható. A Sidney Rowlatt-bizottság 1919-ben a tömeges sztrájkok és tüntetések miatt új törvényt vezetett be: a *Rowlatt Act*ben kikötötték, hogy a *Raj*³ területén (terrorizmus vádjával) bárkit le lehet tartóztatni előzetes tárgyalás

¹ Ziring 2003: 5

² Ahmed 1997: 7

³ A *raj* szó szanszkritül királyt jelent. A Brit-indiai gyarmatbirodalmat is nevezték így.

nélkül.⁴ Az intézkedést tömeges ellenállás követte, mely végül Brit-India történetének egyik legvéresebb eseményébe torkollott: a pandzsábi Jallianwala Bagh-ban gyülekező békés tüntetőkre Dyer tábornok parancsára tüzet nyitott a brit katonaság, több százan lelték halálukat⁵.

Jinnah Gandhit hibáztatta a *Rowlatt Act*-ért és annak következményeiért, és az 1919-es események után egyre kevésbé volt képes elfogadni Gandhi elképzelését. Meglátása szerint Gandhi együtt-nem-működési mozgalma rossz útra vezette Indiát és beszédei csupán feltüzelni voltak képesek a tömegeket, valójában azonban egyáltalán nem kínáltak adekvát megoldást a *swaraj*⁶ elérésére.⁷

Jinnah azután, hogy a Kongresszus 1920-ban tartott ülésén egyedül szavazott Gandhi ellen a *satyagraha* szükségességének kérdésében⁸, belátta, hogy nézetkülönbségeik miatt képtelen Gandhival egy pártban politizálni. 1920-ban kilépett a Kongresszus Pártból, politikai karrierjét ezután csak a Muszlim Ligában folytatta.

A csalódott Jinnah egyre kisebb szerepet vállalt az indiai politikában. 1930-ban feladta politikai pályafutását és Londonba költözött, távolléte alatt a Muszlim Liga sem volt hangadó párt az indiai politikai életben. 1935-ben azonban mégis visszatért Indiába és újrászervezte pártját. Döntésének oka főként Mohammad Iqbāl rá gyakorolt hatása volt.⁹ Jinnah látta, hogy az ébredező muszlim öntudat Iqbāl mozgalmában testesült meg, hiszen az önálló muszlim állam létrehozását előirányzó mozgalom egyre szélesebb körű támogatottságra tett szert a muszlim társadalomban és politikai életben.¹⁰ Az új Muszlim Liga is a mozgalom fiatal tagjaiból verbuválódott és így tudott újra jelentős politikai erővé válni. Jinnah a társadalmi változások tudatában úgy látta, érdemes visszatérnie hazájába, hiszen tudatában volt annak, hogy távolléte alatt a hindu–muszlim ellentét igencsak kiéleződött és úgy gondolta, hogy a Kongresszus Pártot egyre inkább jellemző hindu nacionalizmus fenyegetést jelent a muszlim lakosságra nézve – fontos megjegyeznünk viszont, hogy ekkor még nem fogadta el Iqbāl külön muszlim nemzetállam létrehozására vonatkozó elképzelését.

⁴ Ziring 2003: 4-7

⁵ Az indiai kormány hivatalos honlapja: http://india.gov.in/knowindia/history_indiannationalcongress.php
Letöltés ideje: 2010. szeptember 30.

⁶ A hindi szó önkormányzatot, saját uralmat jelent.

⁷ Ziring 2004: 6

⁸ Ziring 2003: 6

⁹ Ahmed 1997: 73-74

¹⁰ A mozgalmat és annak hátterét a tanulmány további fejezetei részletesen taglalják.

1937-ben a brit fennhatóság engedélyezte a helyi választások megtartását. A Muszlim Liga csúfos vereséget szenvedett.¹¹ A vereség tragikus volt a Liga szempontjából, hiszen India muszlim lakosságának többsége nem a Muszlim Liga jelöltjére, hanem a Kongresszus Párt elnökére, Jawaharlal Nehrura voksolt. Ennek ellenére Jinnah azt tűzte ki céljául, hogy összefogja az Indiai Birodalom muszlim lakosságát és a Muszlim Ligával biztosítja egyedüli érdekképviselőket.¹² A feszültség az 1937-es választások után egyre nőtt a két párt között. Jinnah lassanként feladta a Kongresszus Párttal folytatott meddő küzdelmet, a hindu–muszlim ellentét feloldására már csak egyetlen járható utat látott: az önálló muszlim állam létrehozását. Tudta azonban, hogy ennek alapjait Nagy-Britannia felügyelete alatt kell lerakni, ezért bízva a britek segítségével felajánlotta támogatását Nagy-Britanniának a készülődő háborúban.¹³ A Kongresszus Pártnak ezzel szemben eltökélt szándéka volt, hogy kimarad a nagyhatalmak küzdelméből, amennyiben Nagy-Britannia nem teljesíti követeléseit, nevezetesen a domíniumi státusz megadását. Mivel ezt Nagy-Britannia visszautasította, így a második világháború kitörése hozzájárult a Kongresszus Párt és a Muszlim Liga végleges szakításához.

A Kongresszus Párt szándéka ellenére Nagy-Britannia 1939-ben hadviselő félnek nyilvánította Indiát – az indiai helyi kormány tudta nélkül.¹⁴ Az eset után Nehru kormánya tiltakozása jeléül lemondott.

Nagy-Britannia helyzete a háborúban a dél-ázsiai területeken 1941 után egyre romlott. Kezdte elveszíteni gyarmatosított területeit: a japánok 1942 elején két hónapon belül elfoglalták Szingapúrt, Rangoont és az Andaman szigeteket. Ezenkívül az indiai belpolitikai viszonyok – a függetlenedési mozgalom erősödése – is azt mutatta, hogy Nagy-Britannia rövid időn belül képtelen lesz egyben tartani gyarmatbirodalmát. London egyre kevésbé volt képes ellenállni az indiai követeléseknek, végül engedni kényszerült és 1942-ben megkezdődött az alkudozás Nagy-Britannia és India között. Ám a konszenzus – főként a Kongresszus és a Muszlim Liga feloldhatatlan ellentétei miatt – nem tudott egyhamar megszületni. Nagy-Britannia számos javaslatot tett India politikai státuszának megváltoztatására, ezek a tervezetek azonban egymás után fulladtak kudarcba – ezek hol a Kongresszus Párt, hol a Muszlim Liga érdekeivel ütköztek. Az eseményeket látva a brit

¹¹ SarDesai 2008: 297

¹² Ziring 2003: 19

¹³ Ziring 2003: 22

¹⁴ SarDesai 2008: 300

kormány levonta a következtetést, miszerint London semmilyen erőfeszítése nem képes a felek kibékítésére.¹⁵

1947. február 20-án az Attlee-kormány bejelentette a brit-indiai gyarmatbirodalom felszámolását és ígéretet tett a brit csapatok kivonására Indiából 1948-ig bezárólag, ezt a dátumot később módosították 1947 augusztusára. Az addig fennmaradó időre új alkirályt neveztek ki Lord Mountbatten személyében. Az események Pakisztánnak kedveztek: a *Mountbatten-terv* szerint Nagy-Britannia a kivonuláskor két önálló domíniumnak adta át a hatalmat, a muzulmán többségű tartományok alkotta Pakisztánnak és az immár hindu többségű Indiának. A terv engedélyezte a vegyes lakosságú Észak-nyugati Határtartományokban népszavazás megtartását a hovatartozás kérdéséről, fejedelemségek esetében pedig az uralkodó dönthetett arról, hogy melyik államhoz csatlakozik.

Pakisztán 1947. augusztus 14-én, India 1947. augusztus 15-én kiáltotta ki függetlenségét. A különválás egyáltalán nem zajlott békésen. Pakisztánban a hindu, Indiában pedig a muszlim kisebbséget üldözték: szörnyű vérontás követte a különválást mindkét ország területén. Az India és Pakisztán közt közlekedő vonatok, melyek az emigránsokat szállították új hazájukba, sokszor csupán halottakkal tele érkeztek meg célállomásukra.¹⁶ Mind Gandhi, mind Jinnah próbálta csitítani népét, mindeközben egymást okolva a történetekért.¹⁷

2.2. A muszlim politikai öntudatra ébredés folyamata, a Pakisztán-teória előzményei és Jinnah ideológiai váltása

Nincs egységes álláspont arra nézve, hogy mikor jelentek meg az első muszlim „nacionalista”¹⁸ kezdeményezések Brit-India területén.¹⁹ Akbar Sayyed Ahmed például a 19. század első felében brit-India északi provinciáiban, főként a parasztság körében elterjedt muszlim felkeléseket, legfőképpen Sayyed Ahmad Barelvi igencsak szélsőséges szikh-ellenes

¹⁵ Ziring 2003: 36-37

¹⁶ A különválás szörnyűségeiről számos szépirodalmi mű is született, például Khushwant Singh *Át*, Pakisztánba című regénye, amelyet magyar nyelvre is lefordítottak. A BBC képriportja is tanúskodik a különválás véres következményeiről: http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/pop_ups/06/south_asia_india0s_partition/html/11.stm Letöltés ideje: 2010. október 30.

¹⁷ Ahmed 1997: 161–164

¹⁸ Az iszlám vallás és a nacionalizmus, mint idea összeférhetőségét a tanutovábbi fejezetei részletesen taglalják.

¹⁹ A *Quaid-e-Azam* szerint: „*the Pakistan Movement started when the first Muslim put his foot on the soil of Sindh, the Gateway of Islam in India.*” Forrás: a prágai Pakisztáni Nagykövetség honlapja: <http://www.pakembassy.cz/aboutPakistan.htm> Letöltés ideje: 2010. október 31.

muszlim mozgalmát tekinti a két nemzet-elmélet egyik első előzményének.²⁰ Ezen mozgalmak azonban nem is annyira a muszlim lakosság nemzeti öntudatra ébredését jelezték, mintsem inkább az iszlámra hivatkozva ellenállást tanúsítottak valamely népcsoporttal szemben. Stephen Cohen Ahmeddel szemben Sir Syed Ahmed Khānt (1817–1898) tekinti a Pakisztán-teória első közvetlen előhírnökének.²¹ Ebben a kérdésben ugyan eltérnek a vélemények, az azonban tény, hogy elsőként Sir Syed Ahmed Khān beszélt különálló népként a hindukról és muszlimokról.

Az 1857-es szipolylázadás utáni restauráció időszaka igen radikális változásokat hozott Brit-India történetében. Bár maga a Mogul Birodalom a 18. század végén szétesett, az utolsó mogul uralkodó, Bahadur Shah Zafar egészen a 19. század közepéig megtarthatta uralkodói címét és csak a katonai lázadás után száműzték (Rangoonba). Rangja ellenére neki már semmilyen politikai hatalma nem volt Indiában és száműzése után a gyarmatbirodalomban minden politikai tényező a brit uralmat ismerte el egyedüli fennhatóságnak, azaz a mogul főhatalom jogos utódának. Az angol Kelet-Indiai Társaságtól a katonai felkelés után 1858-ban megvonták a kormányzás jogát, 1874-ben pedig feloszlatták azt. Viktória királynő addigi főkormányzók helyett alkirályt nevezett ki és a mindenkori alkirály kezébe adta Brit-India kormányzását – azonban később engedélyezte indiai pártok alapítását.

A szipolylázadás után két muszlim mozgalom is felütötte a fejét Brit-India területén: a szunnita-szúfi *Deobandī-mozgalom*, melynek kiindulópontja a *hanafita* jogi iskolát követő, ugyanakkor angol minta alapján 1866-ban létrehozott *Dār ul-Ulūm Deoband madrasa*²² volt²³ és a Sir Syed Ahmed Khān-vezette modernizáló *Aligarhi-mozgalom*.

A brit gyarmatosító uralomban Ahmed Khān inkább potenciális szövetségest látott, mintsem ellenséget. Egészen különös teóriája volt az angol-muszlim hasonlóságokról: kiemelte, hogy az angolokhoz hasonlóan a muzulmánok szintén egy idegenekből, katonákból és hivatalnokokból álló hódító faj leszármazottai. Ezen „hasonlóságok” alapján kérte a britek együttműködését, egyfajta brit-muszlim hinduellenes koalíció létrehozásának reményében.²⁴ Megkülönböztetett státuszt kívánt a muszlim lakoságnak Brit-Indián belül, önálló nemzeti mivoltukra hivatkozva. Keresztény és hindu elnyomásról beszélt, a muszlimok ellenállásának

²⁰ Ahmed 1997: 110

²¹ Cohen 2004: 25

²² A *madrasa* – nem szó szerint – mecsetiskolát jelent: olyan oktatási intézmény, ahol iszlám tudományokat tanítanak.

²³ Balogh 1979: 115

²⁴ Balogh 1979: 111

kulcsát pedig az angol minta követésében, valamint az oktatásban látta. Lefektette a *Muhammedan Anglo-Oriental College (MAO)*, a majdani Aligarh Muszlim Egyetem alapjait, ahol a későbbi Pakisztán-mozgalom tagjainak nagy része is tanult.²⁵ Valamint Syed Ahmed Khān volt az, aki elsőként felvetette azt a kérdést, ami ettől fogva folyamatosan foglalkoztatta a muszlim politikai elitet: „*Now suppose, all the English were to leave India, then who would be the leaders of India? It is necessary that one of them – Mohammedans and Hinduism – should conquer the other and thrust it down.*”²⁶

A 20. században a muszlim öntudatra ébredés politikai manifesztációja is megjelent, 1906-ban megalakult a Muszlim Liga.

A századfordulón úgy tűnt, hogy a gyarmatosító nagyhatalom, Nagy-Britannia fontolóra veszi a brit-indiai kisebbségek külön státuszának kérdését. A Muszlim Liga kérésére London engedményeket tett: 1909-ben a *Morley-Minto* reformok engedélyezték az önálló muszlim választókerületek létrehozását. Ezt a Kongresszus Párt erősen ellenezte, végül azonban 1916-ban létrejött a megegyezés a Muszlim Ligával: a *Lucknow-i Paktum a swaraj* elérése esetén külön választókerületeket és a központi kormány tisztségeinek egyharmadát biztosította a muszlimok számára.

A Muszlim Liga és a Kongresszus Párt útjai a fentebb taglalt események hatására 1919-től fogva egyre távolodtak, majd a második világháború előtt végleg elváltak. A muszlim öntudat egyre erősödött és 1930-ban – először – felvetődött az önálló muszlim állam létrehozásának gondolata. A filozófus-költő Mohammad Iqbāl, a Muszlim Liga akkori elnöke egy Pandzsáb, Szindh, az Észak-nyugati Határterületek és Beludzsisztán tartományokból álló államot álmodott meg. Érdekes momentum, hogy ebben az elképzelésben Bengál még egyáltalán nem jelenik meg, az 1947-ben megalakult független Pakisztánnak azonban mégis része lett. Három évvel később, 1933-ban a Cambridge-ben tanuló Rehmat ʿAlī Khān nevet is adott a Mohammad Iqbāl által megálmodott muszlim államnak a híres anagramma formájában: Pakisztán (perzsa jelentése nagyjából „tisztá föld”). P, mint Pandzsáb, A, mint afgán, vagyis az Észak-nyugati Határterületeken élő pastu törzsek, K, mint Kasmír, Sz, mint Szindh és Tan, mint Beludzsisztán. Az elképzelés a Muszlim Liga tagjai közt támogatókra talált, azonban Jinnah az 1930-as évek végéig elvetette az önálló muszlim állam létrehozásának ötletét.²⁷

²⁵ Cohen 2004: 25

²⁶ Ahmed 1997: 56

²⁷ Jinnah politikai elképzeléseinek változásáról a tanulmány további fejezeteiben részletesen szó lesz.

Mint azt már említettük, Mohammad °Alī Jinnah az egységes India elkötelezett híveként kezdte politikai karrierjét. 1916-ban tartott beszédében összefogásra szólította fel a Brit-India területén élő összes társadalmi osztályt és etnikumot a közös cél érdekében: „*Be the time near or distant, the Indian people are bound to attain to their full stature as a self-governing nation. No force in the world can rob them of their destiny and thwart the purposes of Providence*”.²⁸ Az egyetértés érdekében tett határozott lépéseivel, mint például a Muszlim Liga és a Kongresszus Párt közti megegyezés, a 1916-os Lucknow-i Paktum életre hívásával kiérdemelte az „egység nagykövete” címet.²⁹

Azonban amikor 1935-ben, hat évi távollét után visszatért Indiába és újra a Muszlim Liga élére állt, Jinnah rájött, hogy nem egy koherens muszlim közösség, hanem muszlim közösségek összefogásával bízták meg. Ezek a közösségek nem hogy egy összefüggő földrajzi területhez nem voltak köthetőek, de még közös hagyományuk és közös nyelvük sem volt, köztük az egyetlen kapcsot csupán az iszlám jelentette.³⁰ Jinnah alapvetően nem tudta elképzelni, hogy egy gyökereiben, életszínvonalában és vallásában ennyire diverzifikált terület (értsd a későbbi Pakisztán tartományai) hogyan tudna egy országgá és nemzetté olvadni.³¹ 1937-es választási beszédében, bár már erősen kiemelte a muszlim-ellenes hindu agressziót: „*The present leadership of the Congress, especially during the last ten years, has been responsible for alienating the Musalmans of India more and more, by pursuing a policy which is exclusively Hindu; and since they have formed the Governments in six provinces where they are in a majority they have by their words, deeds, and programme shown more and more that the Musalmans cannot expect any justice or fair play at their hands.*”³², még nem beszélt független muszlim állam létrehozásáról, hitt az egységes India függetlenedésében.

1940-ben azonban üdvözölte a két nemzet elméletet, 1947-ben pedig a frissen megalakult Pakisztánt már az „egy nemzet, egy kultúrán, egy nyelven alapuló szilárd

²⁸ Mohammad °Alī Jinnah 1916-os lucknow-i beszéde, forrás a Columbia University In The City of New York hivatalos honlapja: http://www.columbia.edu/itc/mealac/pritchett/00islamlinks/txt_jinnah_lucknow_1916.html Letöltés ideje: 2010. október 20.

²⁹ Ziring 2003: 4

³⁰ A legtöbb esetben még a vallás sem tudott összetartó erő lenni, hiszen a térségben napjainkban is az iszlám több irányzata van jelen.

³¹ Ziring 2003: 14

³² Mohammad °Alī Jinnah 1937-es lucknow-i választási beszéde, forrás a Columbia University In The City of New York hivatalos honlapja: http://www.columbia.edu/itc/mealac/pritchett/00islamlinks/txt_jinnah_lucknow_1937.html Letöltés ideje: 2010. október 18.

nemzet”³³ hazájának kiáltotta ki. Ez természetesen csak hangzatos retorikai megoldás volt részéről, hiszen hogyan is lehetne a frissen megálmodott államból, egy akkor 10 éves anagrammából – ami mögött igencsak kevés gyakorlatias megfontolás rejtőzik – hirtelengyorsan nemzetet faragni, mely ráadásul szilárd is? Nem törődhetek el 12 év alatt azok a különbségek Beludzsisztán, az Észak-nyugati Határterületek, Szindh és Pandzsáb közt, amiket Jinnah 1935-ben tisztán felismert. Érdekes ezért elgondolkozni azon, hogy miért és hogyan vett pálfordulatot Jinnah politikai elképzelése.

2.2.1. Jinnah ideológiai váltásának okai

Előre le kell szögeznünk, hogy a Jinnah politikai elképzeléseinek alapvető megváltozásához vezető eseményeket igen szubjektív szempontból lehetséges csak megvilágítani. Példának okáért a függetlenedés idején természetesen a mai Pakisztán tartományainak az Indiai Unióhoz való csatlakozása állt a Kongresszus Párt érdekében. Jinnah-t éppen ezért szélsőséges és autoriter vezetőnek tartották, hindu szempontból nézve tehát a Jinnah vezette Pakisztán-mozgalom a rebellis és szélsőséges muszlimok nemkívánatos mozgalma volt. Pakisztán szempontjából vizsgálva az eseményeket azonban Jinnah politikai elképzelése főként a Kongresszus Párt 1920 utáni rendelkezései és muszlim-ellenesnek titulált retorikájának hatására változott. Jinnah ideológiai váltása tehát pakisztáni szemszögből nézve nem más, mint a hindu agresszióra adott válaszreakció.³⁴

A fentebb említettek tudatában a továbbiakban azokról az eseményekről lesz szó, amelyek Jinnah politikai elképzelésére hatással voltak és megváltoztatták azt.

Az I. világháború után Mahatma Gandhi átvette a Kongresszus vezetését. Beszédeivel Gandhi a tömegeket célozta meg és rendkívüli szónoki képességei segítették abban, hogy tanai nem csupán a politikai elithez jutottak el. Jinnah célközönsége ezzel szemben mindig az elit, az értelmiség volt. 1919-ben a Kongresszus Pártban szembe került egymással a már világhírű és rendkívül népszerű, egyszerű stílusával tömegeket magához vonzó Gandhi és az arisztokratikus stílusú, kevésbé ismert és közérthető Jinnah. Emellett Gandhi a muszlimokhoz is szólt: nyíltan támogatta a *khilāfat-mozgalmat*. A mozgalom célja a kalifátus védelme volt, melyet Kemal Atatürk felszámolt a szekuláris Törökország létrejöttének érdekében. Jinnah,

³³ Jaffrelot 2004b: 8

³⁴ Az ideológiai váltáshoz kötődő vallási szálakat a tanulmány további fejezetei részletesen taglalják.

aki maga is szekuláris nézeteket vallott, nem vállalt közösséget a *khilāfat-mozgalommal*³⁵, ez viszont azt eredményezte, hogy Brit-India muszlim lakosságának nagy része Gandhi mellé állt. A Kongresszus Pártból lassan kiszoruló Jinnah nem vállalt túlságosan aktív szerepet a brit-indiai politikai életben, a Muszlim Liga 1920 és 1935 között igencsak háttérbe szorult. Viszont a muszlimokkal szemben Brit-India hindu lakossága összefogni látszott a közös célok érdekében. Gandhi új mozgalmának elsődleges célja a brit uralom alól való felszabadulás, vagyis a *swaraj* elérése volt, viszont ezzel párhuzamosan egyre inkább előtérbe került az indiai identitás kérdése is. Brit-Indiában ekkor a legmeghatározóbb politikai párt a már említett Kongresszus Párt volt, melynek túlnyomóan hindu tagjai az ősi hindu identitás újjáélesztését támogatták. Jól mutatja ezt például az a muszlim lakosság köreiből igen erős visszatetszést keltő esemény, hogy egyesek a *Vande Mataramot* nyilvánították indiai himnusznak.³⁶ Ezen költemény alapjául az első hindu nacionalista – és igencsak muszlim-ellenes – regény, az *Anandamath* szolgált³⁷. Ezután a nem hindu Kongresszus-tagok egyre kevésbé tudtak azonosulni a párt ideológiájával. Mindemellett 1920 után az indiai politikai palettán megjelentek a hindu szélsőséges elemek is, mint például a *Hindu Mahasabha* (1915), vagy a *Rashtriya Swayam Sevak Sangh* (1925), a későbbi hindu nacionalista *Bharatiya Janata Párt* elődjai.

Továbbá az első világháború után változás mutatkozott a muszlim politikai elit körein belül is: míg nagyjából az első világháborúig a muszlim művelt elit és az *‘ulamā*³⁸ választ tudott adni a politikai kérdésekre³⁹, azután a formálódó világpolitikai változások már olyan reakciókat igényeltek, amelyek meghaladták az *‘ulamā*’ és a régi törzsi vezetők szerepkörét és politikai képzettségét. Az így keletkező vákuumot főként a Muszlim Liga töltötte ki. A pártnak erős vezetőre volt szüksége: ezt meg is találta Jinnah személyében.

Az 1919-ben kiadott *Government of India Act* egyértelművé tette, hogy London meg szándékozik osztani Brit-India kormányzását a helyi politikai pártokkal, jelen esetben az indiai politikai élet vezető pártjával, a Kongresszus Párttal. A Kongresszus Párt ennek tudatában muszlim szemmel nézve egyre erőszakosabban politizált és előszeretettel utasította vissza a Muszlim Liga javaslatait, erősítve ezzel a muszlim lakosság félelmét, miszerint a majdani független India másodrangú állampolgáraivá válnak. A *Government of India Act* két

³⁵ Cohen 2004: 26

³⁶ Ahmed 1997: 66

³⁷ Az *Anandamath* és a *Vande Mataram* írója a meglehetősen szélsőséges nézeteket valló bengáli hindu Bankim Chandra Chattopadhyay (1838–1894) volt. A *Vande Mataramot* 1950-ben indiai nemzeti dalnak nyilvánították.

³⁸ Az *‘ulamā*’ a muszlim jogtudósok közösségét jelenti.

³⁹ Ahmed 1997: 63

kamarás indiai parlament létrehozását irányozta elő, az Alsóházban provinciák alapján alakultak képviselőcsoportok, a muszlim tartományokban kezdtek megjelenni különféle politikai csoportosulások, ami a muszlim lakosság politikai öntudatra ébredését jelezte.⁴⁰

A világ muszlim országaiban lezajló modernizáló forradalmak, például a Kemal Atatürk vezette forradalom Törökországban és Reza Pahlavi sah modernizáló intézkedései Iránban vélhetően igen csekély benyomást keltettek az indiai muszlim közösségben, melynek többsége inkább a *khilāfat-mozgalmat* támogatta. A nyugatias műveltségű Jinnah-ra azonban, aki alapvetően jónak és követendő példának tartotta a szekuláris nyugati demokráciákat, annál nagyobb hatást gyakoroltak a muszlim világban végbemenő forradalmak és azok vezetői. Jinnah látta, hogy az új idea, a nacionalizmus hatalmas erőket ébresztett fel a gyarmatosított országok népeiben, ezáltal segítve a függetlenné válást.

És nem felejthetjük el a személyes benyomást sem, amit Mohammad Iqbāl tett Jinnah-ra, hiszen végső soron Jinnah Iqbāl hatására volt hajlandó visszatérni az Indiai Birodalomba. A fennmaradt levelek és Jinnah retorikájának változása mind azt mutatják, hogy Iqbāl hatalmas hatást gyakorolt a *Quaid-e-Azamra*⁴¹.

Jinnah 1935-ben felismerte, hogy a muszlim közösség összekovácsolásának és a Muszlim Liga meghatározó politikai erővé alakításának érdekében azonnali változásokat kell, hogy eszközöljön. Egyrészt a Muszlim Liga az 1920-as évek óta nem vállalt komoly szerepet a politikai életben, ezért teljes vérfrissítésre volt szükség. Jinnah „feltöltötte” a pártot fiatal, ambiciózus értelmiségiekkel. Tudta, az új tagok nála sokkal radikálisabban gondolkodnak és céljuk az önálló muszlim állam létrehozása. Másrészt önmagán is változtatnia kellett, a finom arisztokratikus úriember nem tudott a tömegekhez szólni. Ezért végül az addig nyugatiasan öltözködő, viselkedő, gondolkodó és fogalmazó Jinnah Mohammed Iqbāl hatására megtanult beszélni az indiai muszlim köznép nyelvén.⁴² A korábban tárgyilagosan és szárazon fogalmazó Jinnah beszédeiben egyre több szimbolikus, iszlámra utaló elem jelent meg – ez tetten érhető például a híres – 1940-ben Lahore-ban tartott beszédében.

Összefoglalva, a politikai, társadalmi események és a *Quaid-e-Azam* személyes élettörténetének tudatában a fentebb vázoltaknak tudhatjuk be azt, hogy Jinnah elfogadta a két-nemzet elméletet. Jinnah maga több momentumra is hivatkozott, amiért szakított az egység-elképzeléssel, ám fő okként a muszlim közösségre veszélyt jelentő hindu dominanciát,

⁴⁰ Ahmed 1997: 73–75

⁴¹ A *Quaid-e-Azam* nagy vezetőjét jelent. Mohammed ʿAlī Jinnah-t nevezték és nevezik ma is így Pakisztánban.

⁴² Ahmed 1997: 75

valamint a kasztrendszer és az iszlám vallás alapelveinek összeegyeztethetlenségét emelte ki.

1940. március 23-án Lahore-ban a Muszlim Liga gyűlésén Jinnah először utalt hivatalosan önálló muszlim állam, vagy államok létrehozásának igényére. Ekkor még nem volt egyértelmű, hogy a döntően muszlim lakosságú provinciákból egy államot, vagy a tartományokból külön-külön államokat kívánnak-e életre hívni. Az állam alapjait meghatározó ideológiáról sem volt konszenzus. Rahmat ʿAlī Khān, a Pakisztán-anagramma szellemi atyja egyfajta 20. századi Mogul Birodalomként, Pakisztán Nemzetközösség néven⁴³ képzelte el az új államot, vagyis az iszlám vallásra építkezett volna. Jinnah ezzel szemben teljesen más alapokra kívánta helyezni a születendő államot. Konceptiójában nem az iszlám vallásnak szánta a főszerepet, hanem a nyugati liberális demokrácia elemeit felhasználva szekuláris nemzetállamot igyekezett volna kiépíteni. Az ötlet – kidolgozatlansága és ellentmondásai ellenére – végül mégis csábítóan bizonyult a muszlim többségű tartományok muszlim vezetői számára, akik csatlakoztak a Muszlim Ligához.

A két nemzet-elmélet szolgáltatta a szükséges ideológiai alapot az önálló muszlim állam létrehozásához. Az elmélet Jinnah retorikájában szintén az 1940-es lahore-i beszédben jelent meg először:

„It is extremely difficult to appreciate why our Hindu friends fail to understand the real nature of Islam and Hinduism. They are not religions in the strict sense of the word, but are, in fact, different and distinct social orders; and it is a dream that the Hindus and Muslims can ever evolve a common nationality; and this misconception of one Indian nation has gone far beyond the limits and is the cause of more of our troubles and will lead India to destruction if we fail to revise our notions in time. The Hindus and Muslims belong to two different religious philosophies, social customs, and literature[s]. They neither intermarry nor interdine together, and indeed they belong to two different civilisations which are based mainly on conflicting ideas and conceptions. Their aspects on life, and of life, are different.”⁴⁴

Érdekes, hogy Jinnah ekkor már „külön szociális rendként” beszélt az Indiai Birodalom muszlim lakosságáról és beszélt a hinduk és muszlimok összeférhetlenségéről is.

⁴³ Ziring 2003: 24

⁴⁴ Mohammad ʿAlī Jinnah 1940-es lahore-i beszéde, forrás a Columbia University In The City of New York hivatalos honlapja: http://www.columbia.edu/itc/mealac/pritchett/00islamlinks/txt_jinnah_lahore_1940.html
Letöltés ideje: 2010. október 23.

A születendő államnak vagy államoknak viszont még sem nevet nem adott, sem elképzelése nem volt annak vagy azoknak konkrét struktúrájáról.

2.3. A Pakisztán-teória és annak ellentmondásai

A Pakisztán-mozgalom célja az önálló muszlim nemzetállam létrehozása volt. Ez az elképzelés rögtön ellentmondást tartalmaz, hiszen az iszlám vallás nem gondolkodik nemzetben, a muszlim hívők alkotta közösséget *ummának* nevezi. Nagyon fontos, hogy ez a fogalom nem rendelhető hozzá semmiféle földrajzi határhoz, nyelvhez, rasszhoz, sőt: az ezek alapján létrejövő állam – az iszlám elvei alapján – sérti az *umma* egységét.⁴⁵

Jinnah ezzel szemben szekuláris nemzetállamot szeretett volna létrehozni, az egységes Indiát is így képzelte el és később Pakisztán számára is ezt látta a legjobbnak. Nagy hatással volt rá Kemal Atatürk, aki képes volt az Oszmán Birodalmat szekuláris török nemzetállammá változtatni. Felismerte a nacionalizmus erejét, viszont úgy tűnik, nem vette figyelembe a Pakisztán és Törökország akkori helyzete és történelme közti óriási különbségeket. Ugyanis Törökországban lényegesen megkönnyítette a nemzetállammá formálódás folyamatát az, hogy az új török állam lakosságának döntő többsége egy nemzetiséghez tartozott és egy nyelvet beszélt, valamint hogy a kurdon kívül az Oszmán Birodalom szétesése után az országnak már nem nagyon volt számottevő kisebbsége. Pakisztánról ezen tényezők egyike sem volt elmondható, sőt, ma sem az.

Jinnah belátta azt, hogy az iszlámot, mint nemzetalkotó ideológiát nem tudja kizárni a nemzetépítés folyamatából, mivel másra egyszerűen nem tudta azt alapozni – lévén semmi más összekötő kapocs nem létezett a mai Pakisztán népcsoportjai közt.

1947. június 9-ei, a Muszlim Liga ülésén tartott beszédében a leendő alkotmány demokratikus jellegéről beszélt, amely majd iszlám fundamentumokra épül fel.⁴⁶ Konzervatív iszlám retorikája mellett a liberális demokrácia híve is volt: ugyanazon év augusztusában tartott beszédében kijelentette, hogy politikai értelemben is léteznek hinduk és muszlimok, mint Pakisztán állampolgárai, Mohammed keresztényekkel és zsidókkal szembeni eljárásához hasonlítva a pakisztánit, vagyis ezzel szóban garantálta a kisebbségi jogokat.⁴⁷

⁴⁵ A tanulmány külön fejezetet szentel az iszlám vallás Pakisztán államiságában betöltött szerepének.

⁴⁶ Jaffrelot 2004a: 62

⁴⁷ Jinnah 1947. augusztus 11-i beszéde

De hogyan lehetne a 20. században az iszlám köztársaság iszlám alapelvei által meghatározott alkotmányos rendjében hozott törvényeknek alávetni hindu, vagy bármilyen nem muszlim vallású pakisztáni polgárt? Milyen alapon lehetne a *shari‘a* alapján hozott törvények – vagyis állampolgári kötelezettségeik – betartására kényszeríteni nem muszlimokat? A vallási közösségre vonatkozó törvények állami törvényekké tételével igencsak ellentmondásba keveredünk a liberális demokrácia fogalmával.

Végül Jinnah egymás mellé rakta a saját és a Pakisztán mozgalom elképzelését és megálmodta Pakisztánt, a szekuláris iszlám köztársaságot. Vagyis egy olyan demokráciát, amely az iszlám vallás alapelvein nyugszik, ám emellett mégis szekuláris. Ez a hatalmas paradoxon alapozta meg a mai Pakisztán problémáinak döntő többségét.

II. RÉSZ

Az előzőek során a tanulmány megpróbálta bemutatni a Pakisztán állam megalakulásával kapcsolatban felmerülő elméleti kihívásokat és ellentmondásokat.

Jelen tanulmány második része a fentebb említett teoretikai problémák mellett jelenlévő, és részben azokból fakadó három fő gyakorlati kihívást: az iszlám vallás Pakisztán államiságában betöltött szerepét, a pakisztáni nemzet kérdését és végül a pakisztáni állami berendezkedés problémáját próbálja meg elemezni.

3. AZ ISZLÁM VALLÁS SZEREPE PAKISZTÁN ÁLLAMISÁGÁBAN

A kezdetekhez kell visszatérnünk ahhoz, hogy megpróbáljunk választ kapni arra a kérdésre, hogy mekkora szerepet játszik a mai Pakisztán államiságában az iszlám vallás. Mohammad [°]Alī Jinnah személye olyannyira meghatározó volt Pakisztán életében, hogy napjainkban is nemzeti hősként tekintenek rá, és beszédeiből a mai napig idéznek. Jinnah mellett azonban szólnunk kell még Saīd Abdū’l [°]Alā Maudūdīról is, hiszen legfőképpen az ő tanainak hatására

http://www.pakistani.org/pakistan/legislation/constituent_address_11aug1947.html Letöltés ideje: 2010. október 28.

kapott Pakisztán olyan alkotmányt, amelyben központi szerepet kapnak az iszlám vallási fundamentumok.

3.1. Jinnah öröksége

A pakisztáni pártok közül a legtöbb – a szekuláris PPP⁴⁸-től az iszlamista *Jamā'at-i-Islāmī*⁴⁹-ig – Mohammed [°]Alī Jinnah-ra hivatkozik, amikor igazolni szeretné Pakisztán államiságával kapcsolatos elképzelését.⁵⁰ Ez valóban meglehetősen furcsán hangzik, ám ha jobban megvizsgáljuk a kérdést, megértjük, hogyan lehetséges ez.

A *Quaid-e-Azam* kivívta az egyiptomi Muszlim Testvériség alapítójának, Hassan al-Bannānak legmélyebb tiszteletét, a jeruzsálemi nagymufti pedig köszönőlevelet is írt Jinnahnak: „*I take this opportunity for the first time to write to you thanking you for your valuable efforts that you are making continuously for the services of Islam and Muslims, not only in India but all the Islamic countries, according to the command of God for Islamic brotherhood and cooperation between the Muslims...*”.⁵¹ Ezek azt bizonyítják, hogy Jinnah nem vallott túlzottan szekuláris nézeteket. Azonban ennek az ellenkezőjére is van bizonyíték. Magánéletéből vett példák sora utal arra, hogy nem kötődött szorosan a vallásához (lásd a dolgozat *A muszlim „nemzettudat” ébredése* c. fejezetét) és azok a vallási vezetők, akik nem értettek egyet Jinnah liberális világnézetével, egyenesen *Kāfir*⁵²-*e-Azamn* („a nagy hitetlen”) nevezték. Ha azt állítjuk, hogy Jinnah szekuláris nézeteket vallott, azt be is tudjuk bizonyítani: „*You will find that in the course of time Hindus would cease to be Hindus and Muslims would cease to be Muslims, not in the religious sense, because that is the personal faith of each individual, but in the political sense as citizens of the State.*”⁵³. De ha ennek az ellenkezőjét állítjuk, azt is bizonyítható: „*It is my belief that our salvation lies in following the golden rules of conduct set for us by our great lawgiver, the Prophet of Islam. Let us lay the foundation of our democracy on the basis of truly Islamic ideals and principles.*”⁵⁴ Mindkét

⁴⁸ *Pakistani People's Party*, 1967-ben Lahore-ban alapította Zulfiqar [°]Alī Bhutto.

⁴⁹ A pártot Saīd Abdū'l [°]Alā Maudūdī 1941-ben, Lahore-ban alapította.

⁵⁰ Ahmed 1997: 193

⁵¹ Ahmed 1997: 197

⁵² A *kāfir* arab szó, hitelent, istentelent jelent.

⁵³ Jinnah 1947. augusztus 11-i beszéde. Forrás: a pakisztáni kormány hivatalos honlapja: <http://202.83.164.29/quaid/speech03.htm> Letöltés ideje: 2010. október 14.

⁵⁴ Jinnah 1948. február 14-i beszéde. Forrás: a pakisztáni kormány hivatalos honlapja: <http://202.83.164.29/quaid/speech22.htm> Letöltés ideje: 2010. október 14.

állítás cáfolható, ugyanakkor mindkét állítás igaz, az ellentmondás tehát nem a mai politikai pártok közt, hanem Jinnah elképzelésében magában keresendő. Jinnah ellentmondásai és elképzelésének többértelműsége tette azt lehetővé, hogy gyakorlatilag bármilyen filozófiát valló párt magáénak vallja Jinnah-t és tud még napjainkban is rá hivatkozni.

Jinnah-n kívül azonban meghatározó szerepet játszott Pakisztán történetében és alkotmányos rendjének kialakulásában egy – a mai napig jelentős ideológiát kialakító – muszlim teoretikus: Abdū'l ʿAlā Maudūdī.

3.2. Abdū'l ʿAlā Maudūdī ideológiája

Mint azt a továbbiakban látni fogjuk, Pakisztán alkotmányát erősen átítatják az iszlám vallási előírások. Ez főként a huszadik század egyik legnagyobb hatású muszlim teoretikusának, Abdū'l ʿAlā Maudūdīnak köszönhető. Elkerülhetetlen – a dolgozat keretei miatt csupán nagyon röviden – vázolni tehát az ő ideológiáját, hiszen ennek ismerete kulcsfontosságú ahhoz, hogy a mai Pakisztán politikai, illetve alkotmányos berendezkedésének alakulását megértsük.

Abdū'l ʿAlā Maudūdī a gyarmati Indiában felnőtt muszlim gondolkodó, egyike azon teoretikusoknak, akik a kezdetektől fogva elleneztek Pakisztán, a muszlim nemzetállam létrejöttét.⁵⁵ Maudūdī teóriájának központjában az a gondolat állt, hogy az iszlám egy olyan mindent átható ideológia, amelyben nem választható külön a szekuláris és a vallási élet⁵⁶, ezért az iszlám, mint ideológia meghatározza a hívők közösségének mind vallási, mind privát és politikai életét is. Ebből következően egy muszlim nemzetállam létrehozása ellentmond az *umma* fogalmának⁵⁷, ezért iszlámellenes. Maudūdī tanait mozgalma, a *Jamāʿat-i-Islāmī* képviselte. A *Jamāʿat-i-Islāmī* Pakisztán létrejötte után párttá alakult, hiszen a muszlim nemzetállam megalakulásával Maudūdī egy alapvető tézise veszítette érvényét. Pakisztán megalapítása után Maudūdī elmélete igyekezett a változásokat követni és elfogadta Pakisztán létét, hiszen ezáltal tanai fórumot nyertek.

⁵⁵ Robinson: Mawdudī, Sayyid Abu'l -A' lā in *The Encyclopedia of Islam*: VI:872a

⁵⁶ Nasr 1996: 80

⁵⁷ A tanulmány korábbi fejezetei részletesen taglalják az említett fogalom kérdését.

Bár Maudūdī ideológiája összességében hatalmas hatással volt a huszadik századi politikai iszlámra és a pakisztáni politikára, munkásságából az iszlám állam-ideológia az, amit a dolgozat szempontjából igazán fontos kiemelni és elemeznünk.

Maudūdī célja az volt, hogy Pakisztán (ha már egyszer létrejött), megtestesítse a tökéletes muszlim államot, vagyis Allāh földi királyságát.⁵⁸ Viszont Allah földi királysága Maudūdī elképzelése szerint nem lehet sem nemzetállam, sem földrajzi, vagy etnikai alapú állam – a már említett *umma*-fogalom miatt.⁵⁹ Mindezek helyett a tökéletes muszlim állam alapjait az iszlám kell, hogy meghatározza, ezért három fundamentumra épül: a *taūhīdra*⁶⁰, a *khilāfara*⁶¹ és a *risālara*^{62, 63}. Az iszlám vallás nem csupán a politikai alapokat volt hivatott meghatározni, hanem – és Maudūdī iszlám állam-elképzelésének ez az egyik legfontosabb mondanivalója – ez a *raison d'être*-je is. Az iszlám állam működőképességét – mint az egész világot Maudūdī szerint – az Allahnak való alárendeltség teszi lehetővé⁶⁴, a politika célja ezért az isteni elrendelés megvalósítása és az iszlám védelme. Ebből következik, hogy a tökéletes iszlám állam megvalósulásához le kell váltani a regnáló szekuláris politikai rendet⁶⁵. Ezt igyekezett biztosítani a *Jamā'at-i-Islāmī*. A pártnak Maudūdī életében ezért egyetlen célja volt az iszlám állam létrejöttének érdekében: megakadályozni azt, hogy bármilyen politikai párt, illetve szekuláris politikai rendszer tartósan képes legyen jelen lenni Pakisztánban.⁶⁶ Az események úgy alakultak, hogy úgy tűnt, Pakisztán szinte magától halad Maudūdī iszlám állam-modelljének megvalósítása felé: Zia ul-Haq hatalomra kerülésével úgy látszott, Maudūdī elképzelése testet ölt. Utólag látjuk, hogy a Zia-korszak – bár iszlamizációs törekvései többnyire sikerrel jártak és azok eredményei a mai napig jelen vannak az ország mindennapi életében, például a büntető-törvénykönyvben – nem hozott tartós fordulatot Pakisztán számára. Zia ul-Haq halála után ismét teret nyertek a demokratikus törekvések és a hadsereg: számos különböző rezsim váltotta egymást. Kimondhatjuk, hogy Pakisztán nem vált Maudūdī tökéletes iszlám államává.

⁵⁸ Robinson: Mawdudī, Sayyid Abu'l -A^c lā in *The Encyclopedia of Islam*: VI:872a

⁵⁹ Nasr 1996: 84

⁶⁰ A *taūhīd* isteni egységet jelent.

⁶¹ A *khilāfa*, vagyis kalifátus, a muszlim közösség vezetésének rendszerét jelenti – 661 után csak a szunnita iszlámokban. A kalifátust Mustafa Kemal Atatürk törölte el 1924-ben.

⁶² A *risāla* szó szerinti jelentése üzenet, a *rasūl* szó pedig küldöttet jelent. Az iszlámokban a *risāla* szó ma szélesebb jelentést tartalommal bír, tágabb értelemben küldetést jelent.

⁶³ Robinson: Mawdudī, Sayyid Abu'l -A^c lā in *The Encyclopedia of Islam*: VI:872a

⁶⁴ Nasr 1996: 58

⁶⁵ Nasr 1996: 69

⁶⁶ Nasr, 1996: 72

Nem csupán politikai, hanem vallási kérdésekben is meghatározó volt Maudūdī véleménye: az ő írása miatt tagadták ki alkotmányosan az *Ahmadiyya szektát*⁶⁷ a muszlim közösségből, ezáltal megbélyegzett és üldözött sorsra kárhoztatva a szekta tagjait.

Érdekes vonása Maudūdī ideológiájának a demokráciához való hozzáállás. Maudūdī tökéletes iszlám állama ugyanis teo-demokrácia.⁶⁸ A demokratikus jelleg azonban összesen két dologban nyilvánul meg. Az egyik az *amīr*, vagyis az állami vezető és a *majlis*, vagyis a parlament demokratikus megválasztása, a másik pedig a jog előtti egyenlőség elve⁶⁹. Ha közelebbről megvizsgáljuk a demokrácia-kérdést, látjuk, hogy a demokrácia csak egy jelző, amelyet Maudūdī leginkább az államra vonatkozó pozitív jelzőként használt⁷⁰ – lévén az említett két demokratikus vonáson kívül mást nem nagyon találunk Maudūdī elképzelésében, ami az iszlám állam demokratikus jellegére utalna. Sőt: Maudūdī kifejezetten tiltakozott a demokrácia egyik fő ismérve, a többpártrendszer ellen.⁷¹

Maudūdī alapvető fontosságúnak tartotta az alkotmány létrehozását a brit gyarmati időkből maradt törvények leváltása érdekében. A tökéletes iszlám állam alkotmányát egy, a Koránon, *hadīthokon*⁷², a *sharīʿan* és a *khilāfat al-rashidūn*⁷³ cselekedetein alapuló vallási dokumentumként írta le.⁷⁴ A *Jamāʿat-i-Islāmī* feladata nem volt más, mint az iszlám állam megvalósításának elősegítése. Igyekezetük nyoma ma is látható. A *Jamāʿat-i-Islāmī* és Maudūdī nyomásgyakorlásának következménye az *Objectives Resolution* és ezáltal közvetetten Pakisztán alkotmányának alapvetően iszlám jellege is⁷⁵.

3.3. Az iszlám szerepe az alkotmányban

⁶⁷ Az Ahmadiyya közösséget Zulfīqar ʿAlī Bhutto nyilvánította alkotmányosan nem-muszlim vallású közösségnek. (Pakisztán Alkotmánya, második alkotmánymódosítás, 1974

<http://www.pakistani.org/pakistan/constitution/amendments/2amendment.html> Letöltés ideje: 2010. október 24.) Itt is láthatjuk Maudūdī teóriájának hatalmas hatását: még a nyíltan szekuláris nézeteket valló Bhutto is az ő tanai alapján ítélkezett vallási kérdésekben.

⁶⁸ Robinson: Maudūdī, Sayyid Abu'l -Aʿlā in *The Encyclopedia of Islam*: VI:872a

⁶⁹ Ezen elv a shari'aval való összeférhetőségét a tanulmány a továbbiakban részletesen tárgyalja.

⁷⁰ Nasr 1996: 86

⁷¹ Nasr 1996:90

⁷² A Próféta hagyományai.

⁷³ Az első négy „helyes úton járó” kalifa.

⁷⁴ Nasr 1996: 97

⁷⁵ Ma már nem az első, 1956-os alkotmány hatályos, ám az alkotmány alapvető jellege úgy tűnik, öröklődik.

Jinnah nem adott alkotmányt az árván maradt Pakisztánnak. Az alkotmány jellegére utaló üzenetet sem sokat hagyott az utókor számára, egy azonban biztos: ragaszkodott ahhoz, hogy Pakisztán alkotmányának alapjául a *shari‘a* szolgáljon.⁷⁶

Pakisztán függetlenedésétől fogva 9 éven keresztül az 1935-ben kiadott *Government of India Act* szolgált Pakisztán alkotmányául.⁷⁷ 1949-ben az *Objectives Resolution* lefektette a későbbi alkotmány alapjait azáltal, hogy kimondta a következőket: az államvallás az iszlám, hatalmát az állam a nép által demokratikusan megválasztott testület útján gyakorolja, a muszlimok számára biztosítja a Koránban és a szunnában⁷⁸ foglalt szabályok szerinti helyes muszlim életvitel lehetőségét, biztosítja az alapvető jogokat és meghatározza az állam föderális jellegét⁷⁹ és a föderális és központi kormány közti hatalommegosztást. Továbbá megállapítja az új állam nevét és államformáját: Pakisztáni Iszlám Köztársaság.⁸⁰

Az első alkotmány csak 1956-ban készült el, azonban ma már az 1956-os és az 1962-es alkotmányok alapján 1973-ban létrejött alkotmány hatályos.

A következőkben a dolgozat megpróbálja bemutatni az iszlám állami berendezkedésben betöltött és alkotmányosan rögzített szerepét.

3.3.1. A három fő hatalmi ágra vonatkozó előírások

Az alkotmány előírja, hogy minden már meglévő törvényt összhangba kell hozni az iszlám jog törvényeivel (a Koránban és a szunnában írottakkal), és hogy az ezekkel szembenálló törvények nem léphetnek hatályba.

A törvényhozó hatalmat Pakisztánban a kétkamarás parlament és az elnök – együttesen alkotva a *Majlis-e-Shūrát* – gyakorolja. A 342 parlamenti helyből mindössze 10 van fenntartva a nem muszlim kisebbségek számára. Elnök csak 45. évét betöltött muszlim férfi lehet. A *Majlis-e-Shūrát*nak és a kormánynak tanácsot adhat a törvényekkel kapcsolatos

⁷⁶ Ahmed 1997: 197

⁷⁷ Cohen 2004: 41

⁷⁸ A szunna szó hagyományt jelent, az iszlám vallásban pedig a Próféta cselekedeteinek, szokásainak, mondásainak összességét fedí.

⁷⁹ Pandzsáb, Szindh, Beludzsisztán, az Észak-nyugati Határterületek és ekkor még Kelet-Pakisztán formájában.

⁸⁰ *The Objectives Resolution*: http://www.pakistani.org/pakistan/constitution/annex_objres.html Letöltés ideje: 2010. október 18.

iszlám ideológia ügyében a minimum 8, maximum 20 tagú *Kunsīl-e Nazarbānīye Islāmī*⁸¹, melynek tagjait az elnök választja.

A végrehajtó hatalmat a kormány gyakorolja, melynek feje csak muszlim vallású személy lehet. A kormányfőt az elnök nevezi ki.

A bírói hatalom szekuláris, ám létezik a *Wafāqī-e Sharīye Adālat-e Pakestān*⁸² intézménye. Maximum 8, az elnök által kijelölt muszlim vallású tagja lehet, melyből maximum 3 az tagja, vagyis az iszlám jog tudósa. Fő feladata felügyelni a jogszabályok iszlám joggal való harmonizációját egyfajta „alkotmánybíróságként”. Ezen kívül felülbíráhatja a büntető-törvényszékek döntéseit a *hudūd*⁸³-esetekben.

3.3.2. Egyéb rendelkezések

Az alkotmány előírja az államnak a Korán és iszlám-tanulmányok folytatásának kötelezővé tételét, valamint azt, hogy ösztönöznie kell állampolgárait az arab nyelv elsajátítására. Az állam kötelességeinek körébe tartozik a Korán pontos nyomtatásának és közzétételének biztosítása is. Az állam feladata továbbá elősegíteni az muszlim erkölcs egységét és felügyelni a vallás erkölcsi szabályainak betartását, valamint törekedni a *zakat*⁸⁴ és a *waqf*⁸⁵ rendes beszedésének és a mecsetek helyes működésének előmozdítására.

Az állam kötelessége megakadályozni a prostitúciót, a drogkereskedelmet és drogfogyasztást, a szerencsejátékot, obszcén irodalom nyomtatását és terjesztését, alkohol forgalomba hozatalát (kivéve gyógyszerként és nem muszlimok számára).

Az alkotmány érdekessége, hogy definíciót ad arra, hogy ki nem számít muszlimnak: „*A person who does not believe in the absolute and unqualified finality of The Prophethood of Muhammad (Peace be upon him), the last of the Prophets or claims to be a Prophet, in any sense of the word or of any description whatsoever, after Muhammad (Peace be upon him), or recognizes such a claimant as a Prophet or religious reformer, is not a Muslim for the*

⁸¹ Szó szerinti jelentése: az iszlám ideológia tanácsa.

⁸² Szó szerinti jelentése: föderális *sharī'a* bíróság.

⁸³ A *hudūd* szó szerint határokat, limitet jelent. Az iszlám jogban azokat a büntetéseket jelenti, amelyeket a Korán kötelezőnek ír elő kiszabni adott bűnök elkövetése esetén.

⁸⁴ Az iszlám vallás öt pillérének egyike, nagyjából kötelező adakozást, szegényadót jelent.

⁸⁵ Adó, amelyet közösségi és jótékony célokra fordítanak. Szó szerinti jelentése hűség, lekötelezettség.

*purposes of the Constitution or law.*⁸⁶ Ezen definíció alapján a második alkotmánymódosítás (1974) kimondja, hogy a *Quadiani* és az *Ahmadiyya* felekezetek nem számítanak iszlám felekezetnek.

Az alkotmány fentebb bemutatott előírásai alapján igencsak kétségessé válik Pakisztán szekuláris mivolta. Ezen kívül a jelenleg hatályos büntető-törvénykönyvben foglaltak sem éppen ezt sugallják: „*Defiling, etc., of Holy Qur'an: Whoever wilfully defiles, damages or desecrates a copy of the holy Qur'an or of an extract therefrom or uses it in any derogatory manner or for any unlawful purpose shall be punishable with imprisonment for life.*”⁸⁷ Továbbá: „*Use of derogatory remarks, etc., in respect of the Holy Prophet: Whoever by words, either spoken or written, or by visible representation or by any imputation, innuendo, or insinuation, directly or indirectly, defiles the sacred name of the Holy Prophet Muhammad (peace be upon him) shall be punished with death, or imprisonment for life, and shall also be liable to fine.*”⁸⁸

A demokratikus jogállamok egyik legfontosabb alapköve a szólásszabadság. Amennyiben az állam büntető-törvénykönyvében az áll, hogy a Próféta nevének beszennyezése halállal vagy életfogytiglani börtönbüntetéssel büntetendő, ütközik a demokratikus jogállam fogalmával. Alkotmányfejlődése során az ország letért a hagyományos, westminsteri típusú parlamenti demokrácia által kijelölt útról és igencsak eltávolodott az abban foglalt értékrendtől, amelynek része a törvény előtti egyenlőség, a szabad vallásgyakorlás, a szólás- és gondolatszabadság. Ma Pakisztán az 1935-ös *Government of India Act*től teljesen eltérő jellegű alkotmányt tudhat magáénak. A mai alkotmányt áttekintve – és az abban foglalt ellentmondásokat felismerve – kijelenthetjük, hogy a paradoxonokat fel lehetne oldani az által, ha az államot nem demokratikus jogállamnak neveznék.

4. A PAKISZTÁNI NEMZET KÉRDÉSE

⁸⁶ 2. alkotmánymódosítás, 1974, 2. és 3. pont:

<http://www.pakistani.org/pakistan/constitution/amendments/2amendment.html> Letöltés ideje: 2010. október 17.

⁸⁷ Pakisztán Büntető Törvénykönyve 15. fejezet 295 B:

<http://www.pakistani.org/pakistan/legislation/1860/actXLVof1860.html> Letöltés ideje: 2010. október 19.

⁸⁸ Pakisztán Büntető Törvénykönyve 15. fejezet 295:

<http://www.pakistani.org/pakistan/legislation/1860/actXLVof1860.html> Letöltés ideje: 2010. október 19.

A dolgozat előbbi fejezetei alapján láthatjuk, hogy Pakisztán előbb tudhatott maga mögött nacionalista ideológiát, mint államot. De a Pakisztán-teória ellentmondásai és a Jinnah halála utáni események tudatában felmerül a kérdés: létezik-e pakisztáni nemzet, sikerült-e kialakítani az egységes nemzettudatot? Ahogy Khalid ibn Sayīd 1998-ban az etnikai mozgalmakra célozva tette fel a kérdést: „*Pakistan, with all its weaknesses, has a state, but does it have a nation?*”⁸⁹

4.1. A nemzet-kérdés megjelenése Brit-Indiában

Egészen a 19. század végéig Brit-India gyakorlatilag nem volt más, mint egy hatalmas kulturális elegy. Elég csak az iszlám és a muszlim hódításkor uralkodó hindu kultúra kapcsolatára gondolnunk. A volt indiai gyarmatbirodalom területének muszlim lakossága három csoportra tagolható (a vallás felvételére való tekintettel): a 12. század környékén érkező muszlim hódító seregek és az ezekkel együtt utazó kereskedők letelepült tagjaira, azután azokra, akik önmaguktól tértek át⁹⁰ és végül azok csoportjára, akiket erőszak útján térítették meg. A szubkontinens mai muszlim lakosságának legnagyobb részét vagy az önmagától áttért, vagy erőszakosan áttérített – eredetileg hindu vallású – személyek alkotják.⁹¹ Ezt azért fontos számításba vennünk, mert a lakosság az iszlamba való betérés után is megtartotta az addigi, főként a lakóhelyének területére jellemző kulturális szokásait, hagyományait és nyelvét, sőt, társadalmi tagozódását is. Emiatt jöhetett létre egy különleges (21. századi kifejezéssel élve) multikulturális nemzet, ahol különböző kultúrák, vallások és hagyományok keveredtek egymással és gyakoroltak kölcsönösen hatást egymásra.⁹² A 19. század során azonban a brit gyarmatosítók megpróbálták kibogozni a kulturális szálakat és vallási alapon különböző „etnikai skatulyákat” létrehozni, ez pedig lehetővé tette mind a hindu, mind a muszlim szélsőséges nacionalista pártok megjelenését. Mikor a 20. század elején vallási alapon külön választókerületeket hoztak létre (lásd *Morley–Minto* reformok), gyakorlatilag hivatalos formába öntötték a vallási alapú nemzet-elképzelést és szabad utat engedtek a vallási alapon szerveződő nacionalista politikai mozgalmaknak. Így jöhetett létre a

⁸⁹ Jaffrelot 2004b: 8

⁹⁰ Ezen csoport tagjai jobbra a legalacsonyabb kasztbeliek, főként az érinthetetlenek nagy csoportjának tagjai közül kerültek ki, akik számára vonzó volt az iszlám által ígért társadalmi egyenlőség.

⁹¹ Balogh 1979: 108

⁹² Tunzelmann 2007: 230

Muszlim Liga is. Fontos tény azonban, hogy a vallási alapú nemzet-elképzelés megjelenése egyáltalán nem törölte el az etnikai nemzettudatot.

4.1.1. A muszlim „nemzettudat” ébredése és problémás aspektusai

A muszlim politikai és szellemi élet színvonala nagyjából ötven évvel volt lemaradva a hindu mögött, hiszen a szipolyázadás után a brit fennhatóság mindent megtett, hogy kiszorítsa a muszlimokat az oktatásból és a politikai életből.⁹³ Így Jinnah képzett és művelt jogászként hatalmas „nyereség” volt a Muszlim Liga számára, bár tény, hogy az iszlám valláshoz nem fűzte túl szoros kötelék. Rendkívül sok kritika érte a Muszlim Liga vallásos tagjai részéről, hiszen köztudott volt, hogy ivott, dohányzott és disznóhúst is fogyasztott⁹⁴. Jinnah azonban mégis külön nemzetként beszélt a muszlimokról és az iszlám vallásra alapozott akkor is, amikor Pakisztán lakosságát megpróbálta egységes nemzetté kovácsolni. Ezt – Jinnah szokásainak ismeretében – nem lehetett vallásosságának betudni. Csupán arról van szó, hogy a *Quaid-e-Azam* felismerte az iszlám, mint nemzetépítő elem nélkülözhetetlen voltát, hiszen a két nemzet-elmélet brit-indiai muszlim támogatottsága nem volt csupán egyetlen területhez köthető. Emellett szükséges volt ideológiai alap és legitimáció a döntések számára és ahhoz, hogy összefogják a kialakítani kívánt nemzetet.⁹⁵

Az iszlám, mint nemzetalkotó ideológia nagyon problémás kérdés. Ennek oka az, hogy a muszlim vallás nem lehet egy nemzet öntudatának alapja, hiszen a muszlim vallás – és általában a monoteista vallások – lényege pont az univerzalitás. Nem nagyon lehet vallási alapú nacionalizmusról beszélni, mert – bár a nemzet fogalmára nincs konszenzus, hiszen jelentése is állandóan változik – vallási alapon nem alakul nemzet. Ezen felül pedig nem szabad elfelejtenünk, hogy a nemzet, nemzetállam és nacionalizmus mind nyugati eredetű fogalmak és Európán kívül nem feltétlenül értelmezhetőek.⁹⁶ Jinnah megpróbálta⁹⁷ ezeket a

⁹³ Balogh 1979: 109

⁹⁴ Akbar S. Ahmed vitatja az utolsó állítást, vagyis más szerzőkkel ellentétben tagadja, hogy Jinnah fogyasztott volna disznóhúst. (Ahmed 1997: 201) A disznóhús- és az alkoholfogyasztás az iszlám vallásban *haram*, vagyis tiltott cselekedet.

⁹⁵ Jaffrelot 2004a: 14

⁹⁶ Kamran 2008: 9

Európában sem mindig azok, hiszen a nemzetállam fogalma is egyre kevésbé értelmezhető napjainkban.

⁹⁷ Jinnah Londonban tanult és élt éveken keresztül, így a „nyugati gondolkodásmódot” tette magáévá. Ezért számára ismert és pozitív tartalmú, előrevetítő fogalmak voltak a fentebb említettek.

fogalmakat Pakisztán, illetve a dél-ázsiai muzulmán népesség sajátosságaira illeszteni azáltal, hogy iszlám ideológiával párosította azokat.

Az iszlám vallás univerzalitásából fakad a következő probléma is: Jinnah ellentmondásba keveredett az iszlám vallás alaptézisével, a dolgozat első felében már említett *umma*-fogalommal. Jinnah és a két nemzet-elmélet ezért megosztottságot eredményezett a muszlim lakosság köreiből, amely ugyanis háromfelé oszlott. Voltak, akik a független India eszméjét támogatták, mások független muszlim államot akartak és a szélsőségesek, akik az *umma* eszméjével összeegyeztethetetlennek és szükségtelennek tartották a muszlim nemzetállam létrehozását.⁹⁸ Végül az önálló muszlim állam létrejött, de Jinnah-nak továbbra is akadt ellenzéke, főként az *‘ulamā’* körein belül.

Jinnah az elméleti ellentmondásokon kívül gyakorlati kérdésekbe is ütközött. A kulturális, vallási, nyelvi különbségeken kívül volt még két tényező, amelyik igencsak ellehetetlenítette az egységes nemzet létrehozását, ez pedig nem volt más, mint a tartományok közti óriási gazdasági különbségek és az infrastruktúra hiánya.

Nyugat-Pakisztán Beludzsisztán, Pandzsáb, az Észak-nyugati Határterületek és Szindh tartományai, valamint Kelet-Pakisztán gazdasági fejlettsége más-más szinten állt. Míg Pandzsáb és Szindh viszonylag dinamikusan fejlődő, városiasodó vidéknek számított, addig a hegyvidéki Észak-nyugati Határterületek és Beludzsisztán, de főként Kelet-Pakisztán nagyon elmaradott volt.

Az utak hiányát és a kiépítetlen infrastruktúrát is meg kell, hogy említsük: a gyakorlatilag megközelíthetetlen, ezáltal elszigetelt vidékek lakosságához sokkal lassabban jutottak el a hírek és a változások. Az itt élők így továbbra is a saját kultúrájukban „rekedtek”, ami szintén gátolta az egységes pakisztáni nemzet kialakulását.

Nagyon fontos szem előtt tartanunk még egy olyan – az identitástudattal összefüggésben álló – problémát, amelynek rendkívül meghatározó és hosszú távú hatásai voltak Pakisztán politikatörténetére nézve. Ez pedig nem más, mint az a tény, hogy a pakisztáni nemzet öndefiníciójában a kezdetektől fogva központi szerepet kapott az India-ellenesség.⁹⁹ Az iszlám vallás mellett ez vált a fő összetartó erővé a pakisztáni nemzet számára. Az indiai nemzettől – vagyis a hinduktól – való különbözőségek: a szokások, kultúra és vallás hangsúlyozása a pakisztáni politikai vezetés retorikájában a kezdetektől fogva jelen

⁹⁸ Cohen 2004: 29

⁹⁹ Jaffrelot 2004a: 7

van. Az India-utálat és az Indiától való rettegés a mai napig jellemző a pakisztáni politikára és a társadalomra egyaránt. Ezt három dolog rendkívül jól mutatja: a hadsereg rendkívüli térnyesése, az atomfegyver létrehozása és a Kasmír-vita. Pakisztán az indiai háborútól való rettegés miatt épített ki olyan hatalmas haderőt, amely később a politikai életben is képes volt vezető szerepre törni.¹⁰⁰ Az atomfegyver kifejlesztése Pakisztánban pedig szintén az „India-szindróma”¹⁰¹ következménye: mikor a pakisztáni politikai vezetés tudomására jutott, hogy India megkezdte az atomkísérleteket, az amúgy szekuláris nézeteket valló Zulfikar ‘Alī Bhutto azonnal bejelentette az „iszlám bomba” létrehozásának igényét.¹⁰²

Kasmír kérdése az 1960-as években került előtérbe, mikor Pakisztán államiságának gyengepontjai egyértelműen kezdtek megmutatkozni. A területért folytatott agresszív harc és ennek folyamatos propagálása a pakisztáni társadalom felé nem szolgált más célt, mint a muszlim-pakisztáni identitást erősítését. Ez tökéletesen megmutatkozott 1971-ben, Banglades függetlenné válása után. Az állami vezetés ekkor kezdett igazán látványosan küzdeni a kasmíri területekért – igyekezték elrendezni a Pakisztán alapideológiáját erősen megkérdőjelező eseményt.¹⁰³

4.2. Az etnikai öntudat tovább él

Jinnah muszlim nemzetállam-alkotó kísérlete során igyekezett feloldani az etnikai nemzettudatot a pakisztáni – iszlám valláson alapuló és mesterségesen kreált – identitásban. Azzal azonban nem számolt, hogy az etnikai identitások ennél erősebbnek bizonyulnak. Ráadásul nem csupán etnikai identitásról van szó: a törzsi öntudat és a törzsi politikai hagyományok kontinuitása tovább bonyolítja Pakisztán már amúgy sem egyszerűnek mondható etnikai összetételét.

A szubkontinensre jellemző, hogy a törzsi hovatartozás sokszor felülírja még a vallási felekezethez való tartozást is. A törzsi identitás erőssége a politikai életben is megmutatkozik,

¹⁰⁰ Jaffrelot 2004a: 69

A hadsereg politikai szerepét a tanulmány 2. részének 3. fejezet részletesen taglalja.

¹⁰¹ Racine 2004: 198

¹⁰² Forrás: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,920461,00.html> Letöltés ideje: 2010. október 28. Pakisztán 1998 óta rendelkezik atomfegyverrel.

¹⁰³ Ganguly 2004: 179-190 Pakisztán azon az alapon tart igényt Kasmírra, hogy az döntően muszlim lakosságú terület – az egyetlen az Indiai Unió államai közül. Nem elhanyagolhatóak Kasmír adottságai sem, lévén az egyik leggazdagabb és legszebb tartomány a térségben. Bár 1947-ben a kasmíri maharadzsa az Indiához való csatlakozás mellett döntött, a területi vita jelenleg is folyik, a tartományra állandó háborús állapot jellemző. A kasmíri terület ma megoszlik India, Kína és Pakisztán közt.

például a Bhutto-klán esetében. A klán Szindh tartományból származik és a pártjuk, a *PPP* támogatottsága is hagyományosan Szindh-ben a legerősebb annak ellenére, hogy a tartomány lakossága túlnyomóan a szunnita, a Bhutto-klán azonban a síita felekezethez tartozik.¹⁰⁴ Ennek a jelenségnek a magyarázata a törzsi hagyományok közt keresendő: az ún. törzsi szolidaritás ma is tovább él a térségben.

A következőkben a dolgozat a legerősebb etnikai alapú konfliktusokat emeli ki.

4.2.1. A pastu kérdés

Jinnah már a két nemzet-elmélet meghirdetésének idejében szembesült a provincializmus erejével: az Észak-nyugati Határterületeken élő pastu törzsek az önálló Pastunisztán létrehozását követelték. 1947-ben a terület népszavazással dönthetett hovatartozásáról és végül Pakisztán mellett voksolt.¹⁰⁵ Azonban a pastu törzs által lakott területnek egy része került csak Pakisztán fennhatósága alá. A törzsi terület egésze megoszlik a mai Irán, Afganisztán és Pakisztán közt, és a mai napig kihívást jelent ezen államok számára, hiszen a szélsőséges törzsi csoportok még mindig az önálló Pastunisztán létrehozását követelik. A félig autonóm törzsi területek – bár az alkotmány biztosítja a pakisztáni elnök végrehajtó hatáskörét azok felett – ténylegesen helyi kormányzó vezetése alá tartoznak. Ez jól mutatja, hogy az itt jellemző törzsi rendszer még a központi kormányzat számára is teljesen idegen.

A szélsőséges pastu törzsiékből alakult tálib mozgalom is a területhez köthető. Az iszlamista csoport olyan széleskörű támogatottságra tett szert, hogy képes volt megdönteni az afgán rezsimet¹⁰⁶ és – bár az Egyesült Államok beavatkozása eltörölte a tálib kormányt – a mozgalom a mai napig fenyegetést jelent mind Afganisztán, mind Pakisztán államiságára nézve. A térséget ma a szélsőséges iszlamista terrorszervezetek melegágyaként tartják számon.

¹⁰⁴ Interjú Seyyed Reza Vali Nasr-ral. Forrás: <http://www.resetdoc.org/story/00000000104> Letöltés ideje: 2010. október 10.

¹⁰⁵ Amennyiben India mellett döntött volna, nagy eséllyel Afganisztán bekebelezte volna a területet.

¹⁰⁶ A tálibok 1996-ban vették be Afganisztán fővárosát, Kabult. 2001-ig tartották fennhatóság alatt az ország területének 80–90%-át.

4.2.2. *Mohajirok*¹⁰⁷: Pakisztán az emigráns muszlimok állama?

A Pakisztán-teória legfőbb támogatói a kezdetektől fogva a hindu többségű tartományokban élő muszlim lakosság közül kerültek ki. Pakisztán megalakulása után tömegek ragadták meg az alkalmat és költöztek az új muszlim államba: az 1951-es népszámlálás adatai szerint ekkor a pakisztáni lakosság egyötöde *mohajir* volt.¹⁰⁸ Az emigránsok városokban telepedtek le és ők váltak a pakisztáni társadalom urbánus intellektuális és gazdasági elitjévé.

Nem csak a politikai életben volt jelentős szerepük: a *mohajirok* hatására lett 1952-ben Pakisztán hivatalos nyelve (az angol mellett) és *lingua francája* az urdu. Azonban a pakisztáni népesség rendkívül kis hányadának, a lakosság mindösszesen 6 százalékának volt anyanyelve az urdu – a népesség ezen kis százaléka pedig Nyugat-Pakisztánban élt.¹⁰⁹ A hivatalos nyelvről hozott törvény ezért nemhogy nem erősítette a pakisztáni nemzet egységét, hanem éppen ellenkezőleg: a rendelkezést követő felháborodás olyan következményhez vezetett, amelyre senki sem számított, Kelet-Pakisztán 1971-es elszakadásához.

4.2.3. Banglades elszakadása 1971-ben

A bengáli tartomány – 1947-től Pakisztán részeként a kettéosztott Bengál tartományból Kelet-Bengál – mindig is ragaszkodott saját hagyományaihoz: 1944-ben a bengáli Muszlim Liga elnöke kijelentette: a bengáli muszlimok nem csupán a hinduktól, hanem a többi brit-indiai muszlimtól is – kulturális alapon – különálló nemzetet alkotnak.¹¹⁰ A függetlenné váláskor Kelet-Bengál Pakisztán része lett, az ország népességének több mint a fele itt élt. Érdekes belegondolnunk, hogy a két országrészt több mint 1600 km választotta el egymástól. A központi közigazgatás kialakítása így igen nehézkesnek bizonyult.

1952-ben diáklázadás tört ki Bengál területén az urdu hivatalos nyelvvé nyilvánítása miatt, a pakisztáni hadsereg közbelépett és több lázadót lelőttek. A bengáli nyelvmozgalom volt az első jele annak, hogy nem feltétlenül lesz tartós a két országrészt közti föderatív

¹⁰⁷ Az arab szó emigránst jelent. Szimbolikus jelentősége van annak, hogy az India területéről átvándorolt muszlimokat így nevezték. Az iszlám történetében nem először jelenik meg a *mohajir* szó: azokat nevezték *muhajirűn*nak, akik követték Mohammedet Mekkából Medinába tartó útján.

¹⁰⁸ Jaffrelot 2004b: 15

¹⁰⁹ Jaffrelot 2004a: 252

¹¹⁰ Jaffrelot 2004a: 15

kapcsolat, és tulajdonképpen ez vezetett Kelet-Bengál függetlenedéséhez is. Az 1960-as években Sheikh Mujibur Rahman és pártja, az *Awami Liga* hangot adott a bengáli függetlenség iránti igénynek. 1970-ben Rahman megnyerte a központi választásokat, ám Nyugat-Pakisztánból nem engedték kormányt alakítani, félve a bengáli politikai túlsúlytól. Rahman követelte, hogy kéréseit vegyék figyelembe: Yahya Khān alkotmányozó gyűlést ígért, ám végül elhalasztotta azt. Tiltakozásul Kelet-Pakisztánban általános sztrájk tört ki, a központi kormány pedig odaküldte haderőit. Kibört a függetlenségi háború, melyet végül 9 hónap után a helyi erők nyertek meg indiai segítséggel. 1971. december 16-án Kelet-Pakisztán Banglades néven független állammá vált, alapjaiban rengetve meg ezzel az egységes pakisztáni muszlim nemzet-ideát.

4.3. A kisebbségek kérdése

Jinnah összességében nem fogalmazott teljesen egyértelműen a kisebbségek kérdésében. Alapvető kiindulópontja az volt, hogy Pakisztán a brit-indiai muszlimok nemzetállama legyen: álma az „egy nemzet, kultúrán és egy nyelven” alapuló muszlim nemzetállam volt.¹¹¹ Ugyanakkor 1947-es beszédében már a kisebbségek státuszáról és egyenlőségéről beszélt (lásd a dolgozat *A Pakisztán-teória és annak ellentmondásai* c. fejezetét) és a Próféta korabeli eljáráshoz hasonlította a pakisztáni kisebbségekkel szemben tanúsított attitűdöt. A probléma mindösszesen annyi, hogy az iszlám jog nem kezeli egyenlőként a muszlimokat és a nem muszlimokat. A nem muszlimok, de monoteista vallást követők, az ún. *dhimmi*¹¹² státusza ugyan részben hasonlít a muszlimokéhoz, de korántsem azonos azzal. Az iszlám jog szerint kötelező számukra az adófizetés és igen szigorú feltételekkel gyakorolhatják csak vallásukat a muszlim állam területén. A nem monoteista vallást követők számára pedig még kevesebb jog biztosított. Az alkotmány kimondja ugyan a pakisztáni állampolgárok egyenlőségét: „*All citizens are equal before law and are entitled to equal protection of law.*”¹¹³ De kimondja ezt is: „*All existing laws shall be brought in conformity with the Injunctions of Islam as laid down in the Holy Quran and Sunnah, in this Part referred to as*

¹¹¹ Jaffrelot 2004b: 8

¹¹² A *dhimmi* az *ahl-al kitāb*, vagyis „a könyv népei”, a zsidó, keresztény illetve esetenként a hindu vallást követők azon csoportja, amely a muszlim állam területén él. A *dhimma* egyfajta szerződés a muszlimok és az adott nem muszlim népcsoport között, amely biztosítja a *dhimmi* jogait és leírja kötelezettségeit.

¹¹³ Pakisztán Alkotmánya, III. fejezet, 25. cikkely, 1. alpont. Forrás:

<http://www.pakistani.org/pakistan/constitution/part2.ch1.html> Letöltés ideje: 2010. október 28.

the Injunctions of Islam, and no law shall be enacted which is repugnant to such Injunctions.”¹¹⁴

Az előbb vázoltak tudatában tesszük fel a kérdést: vajon van-e realitása annak, hogy az iszlám joggal harmóniában hozott törvények mellett minden pakisztáni állampolgár a törvény előtt egyenlő?

4.4. Az iszlám vallás különböző irányzatai közti konfliktusok

Úgy tűnik, Jinnah nem is gondolkodott el az iszlám vallás különböző ágazatai között feszülő ellentéteken. Mikor megkérdezték tőle, hogy síita vagy szunnita, egy kérdéssel válaszolt: A Próféta mi volt? A válasz így hangzott: semelyik, ő egyszerűen muszlim volt. Erre Jinnah azt válaszolta: Én sem vagyok egyik sem, én is csak egyszerűen muszlim vagyok.¹¹⁵

Az alkotmány az iszlámot nyilvánítja államvallásnak, ám a különböző ágazatokról nincs szó, mint ahogyan arról sincs, hogy az iszlám jog melyik iskolája¹¹⁶ által elfogadott törvények mérvadóak az állami törvényhozás szempontjából. Ez igen sok mai konfliktusnak szolgált alapot.

A térségre 1947-ig nem igazán voltak jellemzőek a szektás konfliktusok, tulajdonképpen – egy-két esetet kivéve – még ezután sem mérgesedett el a szunnita-síita viszony: egészen az 1970-es évek végéig. Ekkor azonban az iráni iszlám forradalom itt is kirobbantotta a mai napig tartó konfliktust a két felekezet között.¹¹⁷ Zia ul-Haq az államot iszlamizálni igyekvő politikája pedig még inkább élezte az ellentéteket.

4.5. Egységes pakisztáni nemzet?

¹¹⁴ Pakisztán Alkotmánya, 9. fejezet, 227. cikkely, 1. alpont Forrás:

<http://www.pakistani.org/pakistan/constitution/part9.html> Letöltés ideje: 2010. október 28.

¹¹⁵ Ahmed 1997: 98

¹¹⁶ Az iszlám jog négy fő iskolája a szunnita iszlámban: a *hanafita*, *mālikita*, *hanbalita*, *safīta* és a síita iszlám jogi iskolája, a *dzsafarita* iskola jogszabályai adott esetekben nagyon eltérőek lehetnek. Bár Pakisztán területén a *hanafī* iskola követése jellemző, az államban számottevő síita közösség él.

¹¹⁷ Ahogyan a térség többi muszlim állama, így Pakisztán is a síita Irán és a *wahhabita* Szaúd-Arábia küzdőterévé vált.

Pakisztán mindenkinek mást jelentett: egyeseknek vallási ideológiát – a tökéletes muszlim állam ígérését –, kulturális és nyelvi autonómiát, gazdasági fellendülést, a hindu gazdasági befolyás alól való felszabadulást, vagy éppen megoldást a hindu–muszlim konfliktusra – az összes az identitással volt összefüggésben.¹¹⁸

Mára azonban egyértelművé vált, hogy nem alakult ki egységes nemzettudat: Pakisztán napjainkig önmeghatározási problémákkal küszködik. Az 1947-es különválás Indiától nem hogy megoldotta volna a szubkontinens „mi legyen a muszlimokkal” kérdését, hanem még újabbakat is generált a pakisztáni nemzet formájában.¹¹⁹

Az pakisztáni iszlámra alapozott öndefiníció sem állta meg a helyét, ezt egy esemény és egy adat tökéletesen bizonyítja: Banglades 1971-es elszakadása Pakisztántól és az, hogy míg India területén a 2001-es census alapján 138188240¹²⁰ muszlim élt, addig Pakisztánban a 2008-as becslés alapján alig valamivel több: 159171417.¹²¹ Ez a két adat ékesen bizonyítja, hogy a Pakisztán alapját képező két-nemzet elméletnek nem sikerült a felosztatlan India muszlim népességét külön államban tömörítenie és elválasztani őket a hindu többségtől. A teória, az Indiától való különválás, az új állam öndefiníciójának lényege megdőlni látszik.

5. PAKISZTÁN ÁLLAMI BERENDEZKEDÉSÉNEK DILEMMÁJA

Az előbbi fejezetben tárgyaltuk Jinnah igencsak ellentmondásos államelképzelését és azt, hogy ez az alkotmányra is rányomta a bélyegét. De mi ma Pakisztán igazából, teokrácia vagy demokrácia? Mihez közelít inkább Pakisztán államformája ma, a 21. században: a teokratikus Iránéhoz vagy Szaúd-Arábiáéhoz, vagy esetleg jobban hasonlít az olyan prezidenciális rendszerű parlamentáris demokráciához, mint például Franciaország? Hiszen Pakisztán alkotmánya alapján mindkettő lehetséges opciónak tűnik.

Pakisztán politikatörténetét áttekintve azonnal szembeűnő a rendszer állandó váltakozása, egyfajta állandó ingázás jellemzi a modern szekuláris és a tradicionális iszlám állam között. Sőt, nem csupán ennyiről van szó: gyakorlatilag a kezdetektől fogva a hadsereg

¹¹⁸ Ahmed 1997

¹¹⁹ Jaffrelot 2004b: 7

¹²⁰ Forrás:

http://censusindia.gov.in/Census_Data_2001/Census_data_finder/C_Series/Population_by_religious_community_es.htm Letöltés ideje: 2010. október 24.

¹²¹ Forrás:

http://www.tourism.gov.pk/demographics_of_pakistan.htm Letöltés ideje: 2010. október 24.

is rendkívül fontos szerepet játszik Pakisztán politikai életében. A demokratikus, teokratikus, és militarista rendszerek folyamatosan váltják egymást és ez jól mutatja, hogy Pakisztán maga sem tudja egységesen definiálni saját államformáját.

5.1. Pakisztán, a demokratikus állam

A *Quaid-e-Azam* eredeti elképzelése a brit mintára kialakuló szekuláris, demokratikus jogállam létrehozása volt. Mivel Jinnah Angliában tanult jogász volt, alapvetően a *common law*-rendszert tekintette a modern civilizáció alapjának. (Érdekes, hogy a függetlenedés után már a *sharīʿ*ára építette volna az alkotmányt). A Jinnah halála utáni első miniszterelnökök szintén angol egyetemeken szereztek diplomát: például Liaquat Ali Khān is.

Jól mutatja a politikai rendszer kezdeti instabilitását, hogy Jinnah halála után összesen hét miniszterelnök váltotta egymást 1958-ig. Közülük csak egy, Huseyn Shahīd Suhrawardī¹²² nem volt a Muszlim Liga jelöltje. 1958-tól 1971-ig katonatanács gyakorolt hatalmat, először Mohammed Ayub Khān, majd Yahya Khān vezetésével, választásokat ez alatt az időszak alatt csak egyszer írtak ki, 1965-ben: ezt Ayub Khān nyerte meg. A katonai diktatúrát megelégedve alakult meg a *Pakistani People's Party* 1970-ben Zulfikar ʿAlī Bhutto vezetésével, a párt jelmondata így hangzott: „*Islam is our faith, democracy is our policy, socialism is our economy*”.¹²³ Bhutto 1971-ben került hatalomra, először elnökként¹²⁴, majd miniszterelnökként. Őt azonban 1977-ben megbuktatta Zia ul-Haq, aki ismét katonai kormányzást vezetett be, majd később kinevezte magát Pakisztán elnökévé. Zia ul-Haq 1988-ban merénylet áldozata lett. Halála után ismét teret kaptak a demokratikus törekvések: 1999-ig viszonylag demokratikus keretek közt – bár elég sűrűn – váltották egymást a kormányfők. A demokratikus berendezkedés így ekkor sem volt stabilnak mondható. 1999-ben Pervez Musharraf ismét katonai közigazgatást vezetett be, azonban később ő is elnöknek nevezte ki magát. 2008-ban leváltották, azóta Asif ʿAlī Zardarī, a 2007-ben meggyilkolt Benazir Bhutto özvegye tölti be az elnöki tisztséget.

¹²² Ő volt Kalkutta polgármestere, és a még felosztatlan brit-indiai Bengál tartomány kormányzója. A felosztás után ő lett Kelet-Pakisztán kormányzója. Nagy tekintélynek örvendett, főként a bengáli kedélyek lenyugtatása végett választották miniszterelnöknek – Kelet-Pakisztán megtartása nagy problémát jelentett.

¹²³ A *Pakistan People's Party* hivatalos honlapja: <http://www.ppp.org.pk/history.html> Letöltés ideje: 2010. október 29.

¹²⁴ Azonban nem megválasztották, hanem Yahya Khān adta át neki a hatalmat. Bhutto 1973-ban választásokat írt ki, melyet pártja meg is nyert, így 1973-tól átadta az elnöki hatalmat Fazal Ilahi Chaudrinak és kormányfőként folytatta politikai karrierjét.

Összességében elmondható, hogy Pakisztán történetében leginkább a *PPP* jelöltjei törekedtek demokratikus rendszer kiépítésére.¹²⁵ Ezek azonban mind bukásra ítéltettek, legtöbbször korrupció miatt, mint például Zulfikar ʿAlī Bhutto esetében. Mindezek ellenére jelenleg is a *PPP* a legtámogatottabb párt Pakisztánban: mind az elnök, Asif ʿAlī Zardarī, mind a kormányfő Yousaf Raza Gillanī ezen párt tagjai.

5.2. Pakisztán, az iszlám állam

Az előző fejezetekben taglaltak alapján láthattuk, hogy Mohammed ʿAlī Jinnah éppen annyi utalást tett szekuláris állam, mint iszlám állam kiépítésének szükségességére, ezen kívül szóltunk Abdūʿl ʿAlā Maudūdī ideológiájáról is. Azáltal, hogy nyitva maradt az államiság jellegének kérdése, megnyílt az út a demokrácia irányába, de ezzel egy időben Pakisztán iszlamizálása felé is. Ez utóbbi nem is váratott sokáig magára.

Zia ul-Haq 1977-ben katonai puccsal vette át a hatalmat. Első intézkedései közt volt Zulfikar ʿAlī Bhutto kivégzési parancsának kiadása: Bhutto-t 1979-ben felakasztották. Zia alapvetően átrendezte Pakisztán alkotmányos viszonyait: azonnal katonai közigazgatást vezetett be, majd 1978-ban betiltotta a pártok működését. 1981-ben a 350 tagú *Majlis-e-Shūrāt* tanácsadó bizottságnak nyilvánította, melynek fő feladatává az iszlamizációs politika gördülékeny kivitelezésének felügyeletét tette. A mai Alkotmány iszlám-vonatkozású fejezeteinek nagy része Zia iszlamizációs törekvéseinek eredménye.

Zia először a gazdaságot igyekezett iszlamizálni. Betiltotta a *ribát*¹²⁶ és kötelezővé tette a *zakatot*. Ezután az oktatás következett: kötelezővé tette a Korán és iszlám tanulmányokat, valamint a *madrasák* támogatását remélve 12000 új mecsetiskolát alapított.¹²⁷

A legradikálisabb változáson a jogrendszer esett át. A bírói hatalmat teljesen megváltoztatta, az ʿulamāʿ-*t* juttatta bírói jogkörbe, valamint a büntető törvénykönyv is ekkor – iszlám

¹²⁵ Érdekes megvizsgálunk a PPP vezetőinek névsorát: a párt eddigi történetében csak a Bhutto családból származó személy volt a párt elnöke, illetve kormányfő-jelöltje. Jelenleg a párt elnöke Asif ʿAlī Zardarī és Benazir Bhutto közös fia, Bilawal Zardarī Bhutto, a párt alelnöke pedig nem más, mint Asif ʿAlī Zardarī. Forrás: <http://www.ppp.org.pk/> Letöltés ideje: 2010. október 27. A párt nézeteivel ellentétben a belső rendszer nem mutat igazán demokratikus vonásokat.

¹²⁶ A szó kamatot, uzsorát jelent. Az iszlám vallás szigorúan tiltja a *riba* szedését.

¹²⁷ Jaffrelet 2004a: 80

törvények alapján – íródott: bevezették a botozás, a csonkítás és a halálbüntetés intézményét, *zina*¹²⁸ esetén például ma is megkövezés jár.

Az új törvények nem csak a más vallású kisebbségek, hanem a lakosság 20%-át kitevő sí'ita felekezeti jogait is sértették. A sí'iták törvényeiben nem szerepel például a *zaka*t, vagyis pontosabban mások a kötelező adakozásra vonatkozó törvények, mint a szunnita közösségben. Valamint a bíróságok munkájában is csak a szunnita 'ulamā' tagjai vehettek részt. Zia intézkedései a szektás konfliktusokat is kiélezték, sorra jelentek meg ezután a szélsőségesnél szélsőségesebb iszlamista pártok, mint például a *Da'wat-ul-Irshād* és ennek militarista al csoportja, a *Lashkar-e-Taiba*, ezeket pedig a rendszer legitimálta is.¹²⁹

A Zia ul-Haq által hozott törvények és alkotmánymódosítások nagy része napjainkig is hatályban van.¹³⁰

5.3. Pakisztán, a militarista állam

Pakisztánban a hadsereg – főként az Indiával való, a függetlenedéstől fogva fennálló konfliktusok és a vélt vagy tényleges állandó háborús fenyegetettség miatt – a kezdetektől fogva súlyozott szerephez jutott.¹³¹ A hadsereg így egyre nagyobb befolyásra tett szert, ez egy idő után annyira elfajult, hogy a katonaság kezdett beleszólni a politikai ügyekbe is – a hadsereghez képest a törvényhozói és bírói hatalom gyengének számított Pakisztánban 1947-ben.¹³²

A hadsereg kiemelt szerepén kívül több oka is van annak, hogy Pakisztán történetében újra és újra felbukkanhatnak militarista rezsimek. Először is, nem szabad elfelejtenünk, hogy a szubkontinens politikai hagyományai nem a demokratikus intézményekhez kötődnek, sokkal inkább az autoriter, tekintélyelvű rezsimekhez.¹³³ Másodsor is, Jinnah – bár azt állította – maga sem éppen a demokratikus rendszerhez vezető úton indult el. Jinnah egyszerre volt kormányzó, valamint az – egyben törvényhozó – alkotmányozó nemzetgyűlés elnöke

¹²⁸ A *zina* arab szó, a házasságon kívüli vagy a házasság előtti szexuális kapcsolatot jelenti. Az iszlám vallásban szigorúan tiltott, adott esetben halálbüntetést is vonhat maga után.

¹²⁹ Shafqat 2004: 140–142

¹³⁰ Lásd a tanulmány *Az iszlám szerepe az alkotmányban c. fejezetét.*

¹³¹ Jaffrelet 2004a: 69

¹³² Kapur 1991: 19

¹³³ Ziring 2003: 68

is.¹³⁴ Bár hitt a demokráciában, cselekedetei mégis a hatalom centralizálása felé mutattak. Hatalmát az államépítésre való hivatkozással tette legitimé és – bár kétségtelen, hogy ez erős vezető igényel – Jinnah azzal, hogy személyes és egyben az államiság alapjainak megtett elveinek ilyen mértékben ellentmondva cselekedett, gyakorlatilag előre aláaknázza Pakisztán demokráciához vezető útját. Pakisztán ettől a példától azóta sem tud szabadulni: ezt a modellt örökölték meg és vitték tovább Jinnah utódai.¹³⁵ Harmadszor is, a demokratikus kormányok sorra buktak meg Jinnah halála után és a Muszlim Liga is széthullani látszott. Az 'ulamā' nem rendelkezett elég erős politikai hatalommal ahhoz, hogy átvegye a kormányzást, így egy megoldás maradt: a hadsereg politikai térnyerése.

Mohammed Ayub Khān vezetett be először katonai kormányzást Pakisztán történetében, 1958-ban. A katonai rezsím hatályon kívül helyezte az alkotmányt és feloszlatta mind a központi, mind a provinciális kormányokat, és gyakorlatilag lefejezte a politikai pártokat. A rendszer 1962-ben lazulni látszott, újra kihírdették az alkotmányt. A katonai kormányzást azonban újra bevezették, és Ayub Khān után 1969-ben Yahya Khān vette át a hatalmat. A katonai kormányzás 1973-ig folytatódott, 1971-től azonban újra civil, Zulfikar 'Alī Bhutto volt az elnök.

Bhutto rövidéletű demokráciája után ismét a hadsereg kezébe került a hatalom: Zia ul-Haq ismét katonai kormányzást vezetett be (lásd a dolgozat *Pakisztán, az iszlám állam c. fejezetét*).

Legutóbb 1999-ben Pervez Musharraf vette át az uralmat katonai puccsal. Ő szintén elnöknek nevezte ki magát, ez által legitimálva saját hatalmát. Uralma 2008-ig tartott, a Legfelsőbb Bíróság alkotmányellenesnek ítélte a Musharraf által kihirdetett szükségállapotot.¹³⁶

Rövidnek mondható történelme során Pakisztán igen sokféle rezsímet megélt. Jelenleg – 2008 óta – demokratikus kormányzás jellemzi. Az eddigi zűrzavaros és ciklikusan egymást váltó rezsímek és állandó politikai irányváltások láttán képtelenség lenne megjósolni, hogy a jelenlegi demokratikus berendezkedés mennyire lesz tartós.

¹³⁴ SarDesai 2008: 311

¹³⁵ Jaffrelot 2004a: 62

¹³⁶ The New York Times http://www.nytimes.com/2009/08/01/world/asia/01pstan.html?_r=1&ref=world
Letöltés ideje: 2010. október 30.

6. KONKLÚZIÓ

A dolgozat megpróbálta bemutatni azokat a főbb kihívásokat, amelyek a Pakisztán-teória ellentmondásaiból fakadnak és azt a három gyakorlati problémát, amellyel ma az ország küszködik. Természetesen a dolgozat keretei szűkebbek annál, mintsem az összes konfliktust, kérdést és felmerülő problémát taglalni lehessen. De talán az eddig összefoglaltak alapján is egyértelmű, hogy Pakisztán nagyon nehéz és államiságára nézve komoly fenyegetést jelentő problémákkal küzd.

A legtöbb konfliktus forrása Pakisztánban ma is az identitás kérdése. Az etnikai öntudat mindig is erősebb volt a pakisztáninál és ez az állam lassú szétmorzsolódásához vezethet: erre utal Banglades 1971-es elszakadása is. A függetlenedési törekvések a mai napig ismerős problémát jelentenek Pakisztán számára: ez a szándék főként az Észak-nyugati Határtartományokban élő pastu törzsekre jellemző.

Nem csupán nyelvi, kulturális és etnikai, hanem óriási gazdasági különbségek is mutatkoznak Pakisztán tartományai között. Ez egyrészt az infrastruktúra hiányából, másrészt az adott terület jellegzetességeiből és gazdasági hagyományaiból fakad, de meghatározó az is, hogy a központi kormány tulajdonképpen napjainkban sem képes valós kontroll alatt tartani Pakisztán egyes térségeit, főként Beludzsisztán és az Észak-nyugati Határtartományok törzsi területeit. Ezt jól példázzák a tálib mozgalom és a pakisztáni reguláris hadsereg állandó összecsapásai, melyek állandó háborús helyzetet tartanak fenn az ország területének igen jelentős részén.

Továbbá folyamatos vita tárgyát képezi az iszlám vallás szerepe Pakisztán államiságában. Taglaltuk, hogy Zia ul-Haq hogyan próbálta iszlamizálni az országot, és ezzel ellentétben például a PPP hogyan törekedett demokráciát kiépíteni. Annak ellenére, hogy az alkotmány szerint Pakisztán államisága a demokrácia alapelveire épül, a vallási törvények hatása igen erősen megmutatkozik mind az alkotmányban, mind Pakisztán büntető-törvénykönyvében, megkérdőjelezve ezzel az alkotmányban a demokráciáról foglaltak megvalósulásának realitását.

Ezekből fakadóan állandó problémát jelent az állami berendezkedés folytonos váltakozása. Pakisztánra jellemző a demokratikus és az iszlamista, valamint a hadsereg által irányított rezsimek állandó cserélődése, ami azt sugallja, hogy Pakisztán politikai rendszere egyáltalán nem mondható stabilnak.

Mindezen problémákon felül Pakisztán folyamatos küzdelmet folytat az erősödő iszlamista csoportokkal (például a tálib mozgalommal) és a térséget jellemző, óriási méreteket öltő korrupcióval, az öngyilkos merényletek pedig már-már mindennapinak számítanak. A *Newsweek* c. amerikai hetilap 2007-ben a világ legveszélyesebb országának titulálta Pakisztánt¹³⁷, a *Foreign Policy* c. amerikai magazin pedig 2010-ben 'Postcards from Hell'– címmel megjelent fotóriportjában a „tíz legbukottabb állam” közé sorolta az országot¹³⁸. A Pakisztán-teória végső következményeit pedig talán még nem is látjuk pontosan. Felmerül a kérdés: hogy lehet, hogy Pakisztán ennyi rendkívül súlyos probléma ellenére még mindig működőképes állam és nem hullott darabokra? Vagyis a dolgozatban vázoltak alapján a kérdés máshogy feltéve:

6.1. Kinek áll érdekében Pakisztán államiságának fenntartása?

Pakisztán, a többi államhoz hasonlóan nem él politikai vákuumban, ő is nagyhatalmaktól függ, elsősorban az Amerikai Egyesült Államoktól. Pakisztánnak szüksége van az amerikai tőkére, az Egyesült Államoknak pedig érdekében áll fenntartani az államot három okból kifolyólag. Elsőként az atomfegyver miatt: nem szabad elfelejtenünk, hogy Pakisztán 1998-ban belépett az atomhatalmak sorába. Amennyiben Pakisztán, mint állam elbukik, az atomfegyver nagy valószínűséggel iszlamista csoportok kezébe kerülne, ez pedig beláthatatlan következményekkel járna. Másodsor: Pakisztán hagyományosan jó kapcsolatokat ápol Kínával, és számos fegyverekről és atomrakétákról szóló együttműködési egyezmény született a két ország közt.¹³⁹ A Peking–Iszlámábád tengely fokozott veszélyt jelentett a világra, főként Indiára nézve, amely évtizedek óta ellentétben állt Kínával. Az USA ezt a nukleáris fenyegetést Pakisztán megnyerésével próbálta semlegesíteni.

Végül, de nem utolsó sorban – ez a szempont főként a 2001. szeptember 11-ei események után került előtérbe – az Egyesült Államoknak szüksége van Pakisztán támogatására a terrorizmus elleni küzdelemben.¹⁴⁰ Pakisztán a már említett tálib mozgalom egyik melegágya, ezért az Amerikai Egyesült Államok igyekszik mindent megtenni annak

¹³⁷ Newsweek <http://www.newsweek.com/2007/10/20/where-the-jihad-lives-now.html> Letöltés ideje: 2010. október 30.

¹³⁸ Foreign Policy http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/06/21/postcards_from_hell?page=full Letöltés ideje: 2010. október 30.

¹³⁹ Kronstadt, K. Alan (2005): Pakistan-U.S. Relations. <http://www.fas.org/man/crs/IB94041.pdf> Letöltés ideje: 2010. október 31.

¹⁴⁰ <http://www.fas.org/man/crs/IB94041.pdf>

érdekében, hogy legalább a pakisztáni kormány ne hunyjon szemet a mozgalom térnyerése felett, és hogy próbáljon meg gátat szabni a terjeszkedő iszlamista csoportoknak. Pervez Musharraf elnök, ugyan jelentős amerikai diplomáciai nyomás hatására, de együttműködést ígért az Egyesült Államoknak, és segítséget nyújtott az Afganisztán ellen vívott háborúban is. Az USA cserébe hatalmas összegekkel – 2003 januárja és 2004 szeptembere között például 1,32 milliárd dollárral¹⁴¹ – támogatja Pakisztánt.

Az Egyesült Államok a fentebb említett okok miatt folyamatosan igyekszik megakadályozni Pakisztán szétesését. Bár főként az USA segíti Pakisztán államiságának fenntartását, természetesen a környező országok sem lehetnek semlegesek a kérdésben.

Pakisztán beékelődött Kína, India, Afganisztán és Irán közé, tehát földrajzi helyzetéből adódóan eleve több helyi nagyhatalom próbálja érdekeit érvényesíteni az országban – és ezen kívül a már tárgyalt Egyesült Államok. Jelenleg az érdek nagyjából megegyezik: Pakisztán szétesésének meggátolása.

Mára bebizonyosodott, hogy a Pakisztán-teória gyakorlatilag teljesen érvényét veszítette. Viszont erre a hibásnak bizonyuló elméletre egy ma is létező állam alapul: Pakisztán. Vajon ha Jinnah nem állt volna a Pakisztán-mozgalom élére, létezne-e egyáltalán ma ez az állam? A kérdésre nincs biztos válasz. . Egy azonban biztos: ez a Pakisztán nem az a Pakisztán, amit Jinnah megálmodott. Ahhoz sem fér kétség, hogy Pakisztán főként az alapjául szolgáló teória ellentmondásai miatt a mai napig küzd belső problémáival és esetleges bukása valószínűleg nem csupán az Egyesült Államokra, hanem az egész világra nézve veszélyt jelentene.

BIBLIOGRÁFIA

Ahmed, S. Akbar (1997): *Jinnah, Pakistan and Islamic Identity*. London, Routledge.

Balogh, András (1979): *Társadalom és politika a gyarmati Indiában*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Bosworth, C.E., Donzel, E. van, Pellat, Ch. (ed.) (1991): *Encyclopaedia of Islam, Volume VI (Mahk-Mid)*.

¹⁴¹ <http://www.fas.org/man/crs/IB94041.pdf>

Cohen, Stephen Philip (2004): *The Idea of Pakistan*. Washington D. C., Brookings Institution Press.

Collins, Larry és LaPierre, Dominique (1976): *Freedom at Midnight*. New York, Avon Books.

Das, Durga (1973): *India. From Curzon to Nehru & After*. Calcutta, Allahabad, Bombay, Delhi, D. Mehra, Rupa & Co.

Ganguly, Sumit (2004): The Islamic Dimensions of the Kashmir Insurgency. In: *Pakistan. Nationalism without a Nation?* (ed. Jaffrelot, Christophe) London, Zed Books, 179-195.

Jaffrelot, Christophe (ed.) (2004a): *A history of Pakistan and its Origins*. London, New York, Anthem Press.

Jaffrelot, Christophe (2004): Nationalism without a Nation? Pakistan Searching for its Identity. In: *Pakistan. Nationalism without a Nation?* (ed. Jaffrelot, Christophe) London, Zed Books, 7-51.

Jaffrelot, Christophe (ed.) (2004b): *Pakistan. Nationalism without a Nation?* London, Zed Books.

Kamran, Tahin (2008): *Democracy and Governance in Pakistan*. Lahore, South Asia Partnership-Pakistan.

Khān, Yasmin (2007): *The Great Partition. The Making of India and Pakistan*. New Haven, London, Yale University Press.

Nasr, Seyyed Vali Reza (1996): *Maudūdī and the Making of Islamic Revivalism*. New York, Oxford, Oxford University Press.

Racine, Jean-Luc (2004): Pakistan and the 'India Syndrome': Between Kashmir and the Nuclear Predicament. In: *Pakistan. Nationalism without a Nation?* (ed. Jaffrelot, Christophe) London, Zed Books, 195-229.

Shafqat, Saeed (2004): From Official Islam to Islamism: The Rise of Dawat-ul-Irshad and Lashkar-e-Taiba. In: *Pakistan. Nationalism without a Nation?* (ed. Jaffrelot, Christophe) London, Zed Books, 131-149.

Singh, Khushwant (1975): *Át, Pakisztánba*. Debrecen, Európa Könyvkiadó.

Sardesai, D. R. (2008): *India. The Definitve History*. Colorado, Westview Press.

Von Tunzelmann, Alex: *Indian Summer. The Secret History of the End of an Empire*. London, Pocket Books.

Ziring, Lawrence (2003): *Pakistan at the Crosscurrent of History*. Oxford, Oneworld Publications.

Internetes források

A BBC honlapja: www.bbc.co.uk

A Columbia University in the City of New York hivatalos honlapja: www.columbia.edu

A Foreign Affairs magazin honlapja: <http://www.foreignaffairs.com>

A Foreign Policy magazin honlapja: www.foreignpolicy.com

Az indiai kormány hivatalos honlapja: <http://india.gov.in/>

Az Indiai Népszámlálási Hivatal honlapja: <http://censusindia.gov.in/>

Kronstadt, K. Alan (2005): Pakistan-U.S. Relations. <http://www.fas.org/man/crs/IB94041.pdf>

A Le Monde Diplomatique magyar nyelvű honlapja: <http://magyardiplo.hu/>

A Newsweek magazin honlapja: www.newsweek.com

A pakisztáni Alkotmány: <http://www.pakistani.org/pakistan/constitution/>

A pakisztáni Büntető Törvénykönyv:

<http://www.pakistani.org/pakistan/legislation/1860/actXLVof1860.html>

A pakisztáni kormány hivatalos honlapja: <http://www.pakistan.gov.pk/>

A Pakistan People's Party honlapja: www.ppp.org.pk

A pakisztáni Turisztikai Fejlesztési Együttműködés honlapja: <http://www.tourism.gov.pk/>

A Reset Dialogues on Civilizations webmagazin: www.resetdoc.org

A The New York Times honlapja: www.nytimes.com

A Time magazin honlapja: www.time.com